

MASTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH
INFORMATIONSVETENSKAP
AKADEMIN FÖR BIBLIOTEK, INFORMATION,
PEDAGOGIK OCH IT

Konstruktion, administration och tillämpning av Svenska ämnesord och kontrollerade vokabulär

EMELIE ANDERSSON

UNIVERSITY OF BORÅS

© **Emelie Andersson**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
- helt eller delvis - är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Konstruktion, administration och tillämpning av Svenska ämnesord och kontrollerade vokabulär

Engelsk titel: Creation, Administration and Implementation of Swedish Subject Headings and Controlled Vocabularies

Författare: Emelie Andersson

Färdigställt: 2022

Abstract: This essay examines how Swedish controlled vocabularies handle inclusive perspectives. Svenska ämnesord is a national controlled vocabulary containing subject headings that is created and administered by The Royal Library and used by Swedish libraries for indexing. Libraries strive for stable search systems, at the same time the meaning of words changes rapidly. It is a challenge for libraries to ensure high searchability but avoid using discriminatory language. The purpose of this essay is to study how inclusive perspectives are used in Swedish controlled vocabularies. Four questions have been formulated, the first one concerns how subject headings about ethnicity and nationality are represented in Svenska ämnesord. The other three questions address how the Swedish Royal Library and other Swedish institutions work with their controlled vocabularies' administration and linguistic instability. With Derrida's theories of deconstruction the essay examines how the Other is represented in Svenska ämnesord, which is included but differs from western ethnicities and nationalities. Subject headings that concern the Other are constructed differently, they contain more explanatory qualifiers and variants . Other challenges administrators of the controlled vocabularies pointed out are to avoid biased indexing and maintain a stable system and at the same time contextualize expressions in subject headings that could be considered as discriminatory. The essay also discusses how different controlled vocabularies are interdependent.

Keywords: Kontrollerade vokabulär, Ämnesord, Kungskapsorganisation, Dekonstruktion, Derrida, Svenska ämnesord, Etnicitet, Nationalitet.

Innehåll

Tabellförteckning	1
Förkortningar	2
1. Inledning	3
1.1. Problemformulering	3
1.2. Syfte och frågeställningar	5
1.3. Avgränsningar	6
1.4. Om kontrollerade vokabulär	7
1.4.1. Relevanta begrepp	7
1.4.2. Svenska ämnesord	10
1.4.3. Andra kontrollerade vokabulär	12
2. Tidigare forskning	14
2.1. Kritiska perspektiv på vokabulär och ämnesord	14
2.1.1. Forskning om SAB-systemet och svenska kontrollerade vokabulär	14
2.1.2. Internationell forskning om kontrollerade vokabulär	16
3. Teoretiska perspektiv	18
3.1. Normer och samhället	18
3.2. Språk och makt	19
3.3. Dekonstruktion	21
3.3.1. Tillämpning av dekonstruktion	21
3.3.1. Tidigare användning av dekonstruktion	22
3.4. Användning av teori i uppsatsen	24
4. Metod	25
4.1. Genomförande och urval	25
4.2. Språkbruk	27
4.3. Datainsamling	28
4.3.1. Kartläggning av Svenska ämnesord	28
4.3.2. Material från Kungliga biblioteket	29
4.3.3. Intervjuer	29
4.4. Forskningsetik	30
4.5. Metod för analys	30
4.5.1. Analys av ämnesord	30
4.5.2. Analys av material från Kungliga biblioteket	31
4.5.3. Analys av intervjuer	31
5. Resultat och analys	32
5.1. Ämnesord som berör grupper av människor	32
5.1.1. Ämnesord kopplade till nationalitet	32
5.1.2. Ämnesord med särskiljande tillägg	34
5.1.3. Varianter	37

5.1.4. Nedsättande och daterade benämningar	38
5.2. Material om ämnesordsindexering och ämnesord	38
5.2.1. Konstruktion av ämnesord	39
5.2.2. Nya ämnesord och förslag på ändringar	40
5.2.3. Ämnesord som berör geografi	41
5.2.4. Ämnesordsindexering	41
5.2.5. Svenska ämnesord i förhållande till internationella principer	43
5.3. Administration av kontrollerade vokabulär	44
5.3.1. Användning av ämnesord	44
5.3.2. Makten att påverka kontrollerade vokabulär	46
5.3.3. Kontrollerade vokabulärs relation till varandra	49
6. Diskussion och slutsatser	50
6.1. Inkluderande perspektiv i Svenska ämnesord	50
6.2. Utmaningar med kontrollerade vokabulär	53
6.2.1. Skillnader i teori och praktik	53
6.2.2. Kontrollerade vokabulärs beroende	54
6.2.3. Makten att administrera kontrollerade vokabulär	55
7. Avslutning	58
7.1. Vidare forskning	58
7.2. Sammanfattning	58
Referenser	
Bilaga 1 - Intervjuer	

Tabellförteckning

Tabell 1	33
Förteckning över totala antalet ämnesord som berör etnicitet/nationalitet, nationaliteter och stater per världsdel.	
Tabell 2	35
Förteckning över andelen ämnesord med särskiljande tillägg - (people)/Indians och (folk) i olika världsdelar.	
Tabell 3	36
Förteckning över det totala antalet ämnesord per världsdel och antalet ämnesord som inte betecknar en nationalitet eller har särskiljande tillägg - (folk) eller (people)/Indians.	
Tabell 4	37
Förteckning över antalet varianter per ämnesord och tillhörande världsdel.	

Förkortningar

ALLFO	Allmän finländsk ontologi
HBTQIA+	Homosexuella, bisexuella, transpersoner, personer med queera uttryck och identiteter, intersexpersoner, asexuella och andra identiteter och läggningar
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions
KB	Kungliga biblioteket
LCSH	Library of Congress Subject Headings
LIBRIS	Library Information System
MeSH	Medical Subject Headings
NE	Nationalencyklopedin
RDF	Resource Description Framework
SAB	Sveriges allmänna biblioteksörening
SFS	Svensk författningssamling
SKOS	Simple Knowledge Organization System

1. Inledning

Att tillgängliggöra resurser för sina användare är ett av bibliotekens främsta syften. Det finns flera olika verktyg att tillämpa för att användarna ska ha möjlighet att hitta vad de söker. Ett exempel är genom ämnesord, som används för att beskriva bibliotekens resurser, till exempel böcker, artiklar och liknande. Att använda lämpliga ämnesord är en utmaning där biblioteken behöver ta hänsyn till sina användare, språk och samhället i stort. I Sverige finns flera olika kontrollerade vokabulär med ämnesord, vilkas administration, det vill säga tillämpning, uppdatering och kontroll av ämnesord, kommer undersökas i denna uppsats genom dekonstruktion av ämnesordens uppbyggnad samt intervjuer och jämförelser av Kungliga bibliotekets egna instruktioner för kontrollerade vokabulär.

1.1. Problemformulering

Det är viktigt att bibliotekens samlingar organiseras så att användarna ges möjlighet att hitta vad de söker. Däremot är det ibland svårt för biblioteken att tillgängliggöra sina resurser för alla, eftersom alla användare är olika. De har olika bakgrund, förkunskaper och samhällsuppfattningar. Biblioteken strävar efter att så många resurser som möjligt ska kunna hittas av så många användare som möjligt. Ett vanligt tillvägagångssätt är att ämnesordsindexera sina samlingar utifrån en kontrollerad vokabulär. En kontrollerad vokabulär är en struktur med utvalda ämnesord, som ska beskriva resursers innehåll. Ämnesordsindexering bör vara konsekvent, så att liknande resurser är sökbara utifrån samma ämnesord. Att namnge ämnen och kategorier är nödvändigt för att skapa pålitliga arkiv, där de som söker information kan finna den på ett enkelt och användarvänligt sätt. Samtidigt är instabiliteten i språkliga uttryck svår att hantera. Utifrån kulturella förändringar i samhället blir språket snabbt föråldrat, alltså ett omodernt, inaktuellt språkbruk som inte används av de flesta människor (Buckland, 2012). Ett föråldrat språkbruk kan vara användandet av historiska termer som förr ansågs acceptabla, men som idag anses vara kränkande eller ge en felaktig bild av något. Förståelse och attityd till olika ords betydelser förändras över tid (Buckland, 2012). Den kontrollerade vokabulären Svenska ämnesord administreras av Kungliga biblioteket och används i ämnesordsindexering av svenska bibliotek. Kungliga biblioteket strävar efter att "Ämnesordslistan ska vara stabil, och därför bör man inte i onödan ändra på kontrollerade ämnesord. Dock bör föråldrade termer bytas ut" (Kungliga biblioteket, *Metadatabyrån, Principer för konstruktion*, u.å). Vad eller vem som avgör när ett ord är föråldrat specificeras däremot inte.

Det förekommer ibland en diskrepans mellan hur resurser blir så sökbara som möjligt genom att de indexeras med många ämnesord (med många olika varianter) och att bibehålla ett språk som inte är diskriminerande. Begreppet diskriminering har i uppsatsen utgått från Nationalencyklopedins definition

vilken innebär ”särbehandling (av individer eller grupper) vilken innebär ett avsteg från principen att lika fall skall behandlas lika” (Nationalencyklopedin, Diskriminering, u.å). Diskriminering kan vara både positiv och negativ, men i uppsatsens kontext menas det som negativt. Enligt Buckland (2012) anknyter ämnesordsindexering både till det förgångna och till framtiden. Ordens mening skapas och fixeras ur tidigare betydelser och användningar, men används för att användare ska kunna hitta resurser i framtiden. Redan på 1970-talet diskuterades dessa problem av Berman (1971) som undersökte och kritiserade Library of Congress Subject Headings (LCSH) bland annat för att endast använda och konstruera ämnesord med utgångspunkt i och för en västerländsk världsbild. Namngivning reflekterar alltid olika kulturella perspektiv som förstås olika av olika användare, ändå finns det idag samma problem hos biblioteken, att ha ett stabilt, effektivt fungerande system står i kontrast mot användandet av ett kulturellt betingat föränderligt språk (Buckland, 2012). Ett system för klassificering föråldras snabbt, eftersom samhället och språket förändras i rask takt. Frågan är om samhällets snabba förändring är en anledning att bibehålla föråldrade termer i bibliotekens system. Flera föråldrade termer om etnicitet, som kan uppfattas som negativt diskriminerande av vissa grupper i samhället, anges som varianter till ämnesord för samma betydelse och är sökbara i LIBRIS. Hur hanterar man en hög sökbarhet samtidigt som man använder sig av ord och begrepp som så många som möjligt kan använda och förstå, det vill säga ett inkluderande språk?

Namngivning av ämnesord som berör och kategoriserar människor är extra känsligt, eftersom det reflekterar vilka som får synas och ta plats i systemen. Hur människor beskriver sig själva och varandra grundar sig i subjektiva val och uppfattningar och är svårt att förenkla, men vilket är oundvikligt när ämnesord skapas. Tidigare forskning har studerat hur ämnesordsindexering av människor osynliggör vissa grupper, till exempel Bergenmar och Golub (2020), vilka poängterar vikten av nya metoder för att indexera HBTQI-litteratur för att möjliggöra vidare forskning inom HBTQI-studier.¹ Empiriska studier av ämnesordsindexering som berör etniska grupper har gjorts av Burroughs och Majors (2008), vilka adresserar problematiken kring resurser på olika amerikanska federala bibliotek. Dessa indexeras på olika sätt vilket resulterar i att de är svåra att söka efter, de försvinner i systemen. Howard och Knowlton (2018) undersöker indexering av resurser inom afroamerikanska samt HBTQIA-studier och enligt dem behövs en gemensam ingång till hur resurser inom de ämnena ska klassificeras och ämnesordsindexeras. Detta för att främja sökbarheten och möjliggöra intersektionell forskning.² I tidigare forskning

¹ I uppsatsen förekommer olika benämningar på sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck, till exempel HBTQI och HBTQIA. I referenser till annat material används samma benämning som i referensen. I övrig text används samlingsbegreppet HBTQIA+. HBTQIA+ står för Homosexuella, bisexuella, transpersoner, personer med queera uttryck och identiteter, intersexpersoner, asexuella och andra identiteter och läggningar.

² Intersektionell forskning fokuserar bland annat på att synliggöra olika typer av maktrelationer, förtryck och diskriminering och hur olika sociala kategorier som etnicitet, kön, klass, sexualitet, funktionalitet, ålder m.fl., konstituerar och relaterar till varandra. I Nationalencyklopedin (u.å) om *Intersektionalitet* anges att ”En viktig utgångspunkt för intersektionella analyser är att människors erfarenheter, identiteter och möjligheter är givna utifrån en rad olika positioner i samhället som inte kan förstås isolerade från varandra”.

finns en lucka i hur ämnesord är konstruerade och om, och i så fall vilka konsekvenser, det får för informationsinhämtning och sökbarhet.

Vilka termer som ska användas som ämnesord och vilka varianter som anges som föredragen benämning eller alternativ benämning i Svenska ämnesord ansvarar Kungliga biblioteket för. Svenska ämnesord är kopplat till LCSH och många likheter i val av namn och termer på folkgrupper finns mellan systemen. I förslaget till en nationell biblioteksstrategi i Sverige, *Demokratins skattkammare* anges att ”Biblioteken ska arbeta för att undvika en strukturell diskriminering” (Fichtelius et al., 2019, s. 8). Biblioteken bör med det i ryggen beakta problematiken i att diskriminerande ord fortfarande förekommer i den nationella gemensamma katalogen.³ I Bibliotekslagen anges att biblioteken ska finnas till för alla och att de ”ska verka för det demokratiska samhällets utveckling” (SFS 2013:801., *Bibliotekslag*). Det anses vara problematiskt att biblioteken som enligt lag ska vara en demokratisk plats för alla samhällets invånare reproducerar diskriminerande föreställningar om vissa grupper i samhället, ofta de som står utanför normen. De som står utanför normen, utanför det som anses normalt i en social grupp, kan vara till exempel personer som tillhör olika minoriteter eller har annan sexuell läggning än den heterosexuella (Nationalencyklopedin, Norm, u.å).

Kunskapsorganisation i olika former har studerats tidigare i en svensk kontext. Forskningen om ämnesord har primärt utgått ifrån resurser och hur väl utbudet av ämnesord möter behovet av ämnesord för att indexera olika typer av resurser, till exempel i Samuelssons (2008) forskning över hur feministisk forskning ämnesordsindexeras. Hanssons (1999) studie har liknande struktur som denna uppsats undersökning och utgår ifrån systemet, men fokuserar inte på ämnesord utan på SAB:s klassifikationssystem. Forskningen om administration av kunskapsorganisationssystem som kontrollerade vokabulär är däremot inte särskilt riklig. I Sverige finns andra kontrollerade vokabulär utöver Svenska ämnesord som också hanterar liknande problematik. Frågorna om inkludering och sökbarhet återkommer både i skapande av kontrollerade vokabulär, uppdatering av dem och tillämpande av dem. Detta kommer att studeras tillsammans med Svenska ämnesord i denna uppsats.

1.2. Syfte och frågeställningar

Tidigare nämndes att det finns en lucka i tidigare forskning om hur ämnesord är konstruerade och om, och i så fall vilka konsekvenser, det får för informationsinhämtning och sökbarhet samt hur kontrollerade vokabulär administreras. Denna uppsats ämnar undersöka de delar av detta som berör ämnesordens konstruktion och administration. Syftet är att bidra med kunskap om och i så fall hur inkluderande perspektiv tas tillvara i svenska kontrollerade

³ Vid sökning i LIBRIS finns flera exempel på resurser som under ”Bibliotekens lokala klassifikation, anmärkningar och ämnesord” beskrivs i termer av vad som kan anses diskriminerande av vissa grupper i samhället. Till exempel finns diskriminerande termer i flera av LIBRIS poster om Katarina Taikons böcker om Katitzi (Vid sökning 2022-05-10).

vokabulär. Med inkluderande perspektiv i kontrollerade vokabulär menas att alla i samhället anser sig sedda och representerade på ett sätt de är bekväma med. Fyra frågeställningar har formulerats för undersökningen:

1. Hur och i vilken utsträckning representeras etnicitet och nationalitet i Svenska ämnesord och hur är dessa ämnesord konstruerade?
2. Vad kännetecknar Kungliga bibliotekets instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering och har de förändrats över tid, i så fall hur?
3. Hur administrerar institutioner sina kontrollerade vokabulär och hur konstrueras dess ämnesord?
4. Hur hanterar institutioner språkliga förändringar i sina kontrollerade vokabulär?

1.3. Avgränsningar

Studiens ursprungliga utgångspunkt var att undersöka ämnesord som berör såväl HBTQIA+, religion, hudfärg som etnisk och nationell tillhörighet. Mot bakgrund av att det svenska forskningsprojektet QUEERLIT vid Göteborgs universitet, pågår samtidigt från 2021 t o m 2023 kan den problematik som berör HBTQIA+ få stå tillbaka. Ämnesord som berör religion uteslöts ur uppsatsens undersökning eftersom de är svåra att definiera. De tillfaller så olika typer av kategorier, till exempel föremål, platser, trosinriktningar, andra typer av religiösa grupper etc. och skulle därför vara svåra att jämföra och dra slutsatser ifrån. Vad gäller ämnesord som reflekterar hudfärg kan underlaget anses vara för litet. Endast två ämnesord av den typen återfanns i Svenska ämnesord. Ämnesord som betecknar etnisk eller nationell tillhörighet har inte studerats specifikt i tidigare forskning och framstår därmed som en rimlig avgränsning för en studie av den här omfattningen.

Det finns flera kontrollerade vokabulär som tillämpas i Sverige, i denna uppsats har dock endast Svenska ämnesords ämnesord undersökts. De är frekvent förekommande i svenska nationella katalogen LIBRIS och används av bibliotek över hela landet. Den är också den mest omfattande av de som används av Kungliga biblioteket i Sverige. Andra kontrollerade vokabulär är bland annat Barnämnesord, Tesaurus för grafiskt material och KvinnSams ämnesord. I uppsatsen förekommer representanter för andra institutioner som har kontrollerade vokabulär som respondenter, dock är det inte ämnesorden i de kontrollerade vokabulär som då studeras utan arbetet med att administrera dem.⁴

⁴ Ordet institutioner används i uppsatsen som ett samlingsord för de arbetsplaster/organisationer/företag som skapat och administrerar kontrollerade vokabulär vars representanter har intervjuats för undersökningen.

1.4. Om kontrollerade vokabulär

I detta avsnitt sammanfattas kontrollerade vokabulär och dess innehåll samt hur de är konstruerade. Först diskuteras olika begrepp vilka är relevanta i uppsatsen. Vidare redovisas en bakgrund om Svenska ämnesord och hur den är konstruerad. En kort beskrivning av andra i uppsatsen förekommande kontrollerade vokabulär återfinns i slutet av detta avsnitt.

1.4.1.Relevanta begrepp

Nedan definieras uppsatsens utgångspunkt i relevanta begrepp från det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet, där några av dem även förklaras och diskuteras.

Kunskapsorganisation och resurs

Kunskapsorganisation används som ett övergripande begrepp i uppsatsen för bibliotekens arbete med att organisera sina resurser. Kunskapsorganisation innefattar både klassificering och ämnesordsindexering.

Resurs används i denna uppsats som ett heltäckande begrepp för alla typer av material och dokument som finns i bibliotekens kataloger, till exempel böcker, videomaterial, bilder, tidskrifter och liknande. Resurser kan vara fysiska eller digitala.

Kontrollerad vokabulär, ämnesordslista och tesaurus

Definitioner och ingångar till begreppet kontrollerad vokabulär är närvarande i flera forskares tidigare studier om ämnet. Enligt Samuelsson (2008) är en kontrollerad vokabulär en lista med ämnesord där relationerna mellan ämnesorden uttrycks genom olika typer av hänvisningar (s. 13). Drabinski (2013) adresserar istället ämnesorden, en kontrollerad vokabulär är utvalda och godkända ämnesord. Vem som godkänner och väljer ut orden varierar beroende på vad det är för kontrollerade vokabulär, men när de används av biblioteken kommuniceras valet av ämnesord också till användarna (Drabinski, 2013). Begränsningar och svårigheter med kontrollerade vokabulär diskuteras av Buckland (2012) som menar att en kontrollerad vokabulär är ett verktyg för att reducera mångfalden av ord i ett naturligt språkbruk, valet av ord begränsas i en kontrollerad vokabulär. För liknande ord och synonymer används hänvisningar till en speciell term. Drabinski (2013) noterar att kontrollerade vokabulär ofta utgörs av ett reducerat och universaliserat språk och är "[...] remarkably resistant to change" (s. 94). Inom bibliotek används det som ett sätt att kontrollera och fixera resurser (Drabinski, 2013). I uppsatsen innefattar begreppet kontrollerad vokabulär både ämnesordslistor och tesaurusar. En ämnesordslista eller tesaurus kan vara mer eller mindre avancerad, ibland i alfabetisk ordning, och med olika hierarkiska strukturer. Olika sätt att bygga

upp en kontrollerad vokabulär förklaras vidare nedan.

Ämnesord och indexering

Ett indexeringsspråk kan ses som åtkomstpunkter för ett index (Rowley & Hartley, 2008, s. 128). Ämnesord är en form av indexeringsspråk som används för att beskriva och hitta resurser. IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) definierar i texten *Principles underlying subject heading languages* ämnesord som "[...] a linguistic expression (a word or group of words) representing the subject content of a document and used for retrieval in a catalogue, bibliography or index" (Lopes & Beall, 1999, s. 1). Ämnesord kan vara kontrollerade eller okontrollerade, det vill säga bestämda på förhand och tagna ur en formell samling ämnesord eller vara vilket ord som helst vars betydelse speglar det som avses. En typ av okontrollerat ämnesord är ett lokalt ämnesord, vilket till exempel kan vara ett Ortsnamn. I ett system med kontrollerade ämnesord är också deras inbördes förhållanden fixerade (Rowley & Hartley, 2008, s. 128-129). IFLA har även en definition av "Subject Heading Language", vilket kan sägas motsvara uppsatsens definition av indexeringsspråk. Enligt IFLA används Subject Heading Language för att ge en konsekvent tillgång till resurser i bibliotekens system. Vidare preciseras att det består av en kontrollerad vokabulär med bland annat begrepp, ord och relationer mellan dessa (Lopes & Beall, 1999).

Att tillskriva resurser ämnesord kallas för ämnesordsindexering, ämnesindexering eller ämnesordsklassificering. Samuelsson (2008) skiljer på indexering med en platt ämnesordslista och klassificering som används med ett hierarkiskt system. En resurs ges i ämnesordsindexering så specifika ämnesord som möjligt för att göras sökbara (s. 12). Dextre Clarke och Lei Zeng (2012) benämner denna skillnad och kallar det klassificeringmetoden och tesaurusmetoden. Klassificeringsmetoden är när varje ämne tilldelas en viss kod som sedan appliceras på resurser, när användaren sen söker på ett visst ämne anträffas de resurser som tilldelats ämnets kod. Tesaurusmetoden är istället när användare söker på ord, som härleds till olika begrepp (diskuteras närmre nedan), användare behöver då inte tänka på att använda precis rätt kod. "And everything in the thesaurus standards is designed to make the thesaurus work reliably as a guide for choosing the right term for the concept sought" (Dextre Clarke & Lei Zeng, 2012, s. 21). I uppsatsen används begreppet ämnesordsindexering för samtliga metoder, både när ämnesord från en ämnesordslista används och från en tesaurus.

Begrepp, ord och tesaurus

I kontrollerade vokabulär skiljs det på begrepp och ord, (vilket på engelska kallas concept och term). Dextre Clarke och Lei Zeng (2012) definierar "[...] the difference between the *concepts* of a search for information and the *terms* in which we express the query" (s. 20). I tidigare standarder för tesaurusar har dessa ibland blandats ihop, vilket har lett till förvirring. Ett begrepp kan

uttryckas i fler olika ord i en tesaurus, eftersom de hänger samman genom olika interna relationer, till exempel bredare och smalare term (detta förklaras närmare nedan). I och med att datorer började användas för att söka resurser med hjälp av tesaurusar i slutet på 1900-talet, krävdes en tydligare distinktion mellan begrepp och ord. Det fanns också ett behov av att tesaurusen skulle kunna fungera i flera olika system och format. Under 2000-talet utvecklades tesaurusen i flera led, nya standarder och datamodeller skapades, bland annat datamodellen BS8723 *Structured vocabularies for information retrieval – Guide* som publicerades mellan åren 2005-2007. BS8723 var enligt Dextre Clarke och Lei Zeng (2012) den datamodell som framförallt skingrade termerna begrepp och ord, genom att visa att mellan begrepp finns hierarkiska och associativa förhållanden och mellan ord finns ekvivalenta relationer. År 2005 släpptes The SKOS Core data model, vilken utgick från begrepp, och tar efter tidigare tesaurus-standarder med bredare och smalare term som innebär hierarkiska länkar mellan begrepp, och relaterade termer för associativa, icke-hierarkiska, länkar mellan begrepp. Slutligen kom en ny standard för tesaurusar, ISO 25964, som förbättrats ytterligare, men med utgångspunkt i tidigare standarder och modeller. Det som framförallt varit fördelaktigt med den nya standarden är att den gjort det enklare att översätta tesaurusar till olika system och att främja kompatibiliteten med andra typer av vokabulär. I ISO 25964 är varje begrepp representerat av en föredragen term, och på så sätt tilldelas varje begrepp en unik identifierare (Dextre Clarke & Lei Zeng, 2012).

Relationer i kontrollerade vokabulär

Det ord som valts ut som ämnesord kallas för föredragen benämning eller term (preferred terms). Syftet är att den som indexerar och den som kommer söka efter en resurs ska använda samma ord för ett begrepp (Rowley & Hartley, 2008, s. 135). Som nämnts tidigare kan det finnas en hierarkisk struktur med bredare termer och smalare termer och en ekvivalent struktur med ämnesord som är relaterade till ett ämnesord, vilket kallas för relaterad term. En bredare, smalare eller relaterad term i ett hierarkiskt system är en annan Föredragen benämning, alltså ett annat ämnesord (Rowley & Hartley, 2008, s. 140-141). I en samling ämnesord kan det också finnas icke-föredragna benämningar (non-preferred terms) vilka kan vara synonymer, antonymer eller annorlunda stavningar till den föredragna termen. För att indikera det kan Variant användas som då beskriver en alternativ benämning, en associerad relation. Att använda Se för att hänvisa till en föredragen benämning i ett system är också möjligt, vilket refererar till ett ekvivalent uttryck för samma begrepp (Rowley & Hartley, 2008, s. 138).

För att organisera ämnesorden i tesaurus eller ämnesordslista används SKOS, ett system eller en datamodell för att standardisera information. SKOS kodas i RDF-format (Resource Description Framework), vilket används för att information ska kunna skickas mellan och användas av olika datorsystem och applikationer (W3C, *Introduction to SKOS*, 2012). Till SKOS finns ett schema för hur specifika klasser och relationer ska kodas, till exempel för Föredragen benämning (skos: prefLabel) och Alternativ benämning (skos: altLabel) (W3C,

SKOS Simple Knowledge Organization System Namespace Document, 2009). SKOS används bland annat i Library of Congress Subject Headings och i Svenska ämnesord.

1.4.2.Svenska ämnesord

Svenska ämnesord är en kontrollerad vokabulär som används i LIBRIS, den har funnits sedan år 2000 och innehåller 34 282 ämnesord (21-03-19). Svenska ämnesord administreras av Kungliga biblioteket och har uppdaterats kontinuerligt sedan tillkomsten, bland annat genom förslag från katalogisatorer. Enligt Kungliga bibliotekets dokumentation ”Metadatabyrån”⁵ utvecklades Svenska ämnesord från början ifrån klassifikationssystemet SAB:s ämnesordsregister.

I Kungliga bibliotekets förteckning över Svenska ämnesord på id.kb.se,⁶ finns det möjlighet att utröna tydligare vilka termer som använts för ett ämnesord inklusive varianter och revisionshistorik.

Varianter i Svenska ämnesord

För att visa hur konstruktion av ämnesord kan se ut i olika vokabulär har tre vokabulär valts ut. Utöver Svenska ämnesord visas även ALLFO och LCSH. ALLFO står för Allmän finländsk ontologi och ges ut av Nationalbiblioteket i Finland. ALLFO innehåller ämnesord på finska, svenska och engelska (Finto, u.å). ALLFO valdes som exempel här för att den också är på svenska och för att den finländska och svenska kulturen har många likheter, samhällena ser relativt lika ut med många gemensamma begrepp och företeelser. LCSH står för Library of Congress Subject Headings som är Library of Congress kontrollerade ämnesordslista. Den har använts sedan år 1898 och flera bibliotek runtom i världen utgår ofta från den eller använder den i översättning i sina system (Library of Congress, u.å). Svenska ämnesord och ALLFO är direkt kopplade till LCSH:s föredragna term för varje ämnesord.

Det finns alltså varianter tillhörande en stor del av ämnesorden i Svenska ämnesord. Förvirrande nog används begreppet föredragen benämning i varianten, fast varianten på ämnesordet inte är den föredragna benämningen, det är ämnesordet i sig som är den föredragna benämningen. I LCSH och ALLFO, används variant - alternativ benämning, vilket kan upplevas vara mer korrekt, eftersom diskriminerande och äldre ord då inte benämns som föredragen benämning.

⁵ Metadatabyrån (<https://metadatabyran.kb.se>), vars redaktion finns på Kungliga biblioteket, uppdateras kontinuerligt med nationell praxis och riktlinjer för bland annat ämnesord och ämnesordsindexering.

⁶ Hemsidan <https://id.kb.se> är Kungliga bibliotekets tjänst för att publicera strukturerad länkade data. Länkade data är enligt Nationalencyklopedin (u.å) ett ”datatekniskt begrepp för standarder och tekniker att länka samman och publicera digital information”. Länkade data gör det möjligt för maskiner att läsa data från webben (Nationalencyklopedin, länkade data, u.å). På id.kb.se finns en förteckning över Svenska ämnesord under ”Svenska ämnesord”.

Exemplen nedan visar hur ämnesordet Romer och varianten ”Zigenare” är kodat i Svenska ämnesord, ALLFO och LCSH. Nedanför varje exempel finns hänvisningar till referenslistan vilken visar den hemsida där XML-filen med data kan laddas ner ifrån. Svenska ämnesord använder sig av prefLabel även under variant, där ALLFO och LCSH använder sig av altLabel. Dock ska nämnas att det även finns några få fall där altLabel förekommer även i Svenska ämnesord.

Svenska ämnesord:

```
<skos:prefLabel>Romer</skos:prefLabel>
<kbv:hasVariant>
  <bf2:Topic rdf:nodeID="Nf1e93ba32bce43a1b58ba80b0cc1bbf6">
    <skos:prefLabel>Zigenare</skos:prefLabel>
    <marc:controlSubfield>|e</marc:controlSubfield>
  </bf2:Topic>
</kbv:hasVariant>
```

(Kungliga biblioteket via id.kb.se, Romer, u.å)

ALLFO:

```
<skos:prefLabel xml:lang="sv">romer</skos:prefLabel>
<skos:altLabel xml:lang="sv">zigenare</skos:altLabel>
```

(Nationalbiblioteket via Finto, Romer, u.å)

LCSH:

```
<skos:prefLabel xml:lang="en">Romanies</skos:prefLabel>
<skosxl:altLabel>
  <rdf:Description>
    <rdf:type rdf:resource="http://www.w3.org/2008/05/skos-xl#Label"/>
    <skosxl:literalForm xml:lang="en">Gypsies</skosxl:literalForm>
  </rdf:Description>
</skosxl:altLabel>
```

(Library of Congress via LCSH, Romanies, u.å)

För att tydliggöra detta i följande delar av uppsatsen benämns de tre olika termerna: föredragen benämning, variant - föredragen benämning och variant - alternativ benämning. Enligt medarbetare på Svenska barnboksinstitutet och Svenska ämnesord beror detta på att alla datasystem som används inom biblioteken i Sverige inte ger samma resultat om varianten ligger som altLabel istället för prefLabel. Sökmässigt ska det enligt dem vara bättre att använda variant - föredragen benämning (Personlig kommunikation, juni 2021).

1.4.3. Andra kontrollerade vokabulär

Nedan ges en kort presentation av andra kontrollerade vokabulär som är på svenska. Detta för att visa på den bredd av kontrollerade vokabulär som används eller har använts för indexering av resurser i Sverige. Värt att påpeka är att även om det finns många olika kontrollerade vokabulär med ämnesord, så är det omöjligt att täcka alla ämnesord. Vid indexering används också okontrollerade ämnesord om behovet finns. Det görs av bland annat specialbibliotek och kan till exempel vara ort- och personnamn eller andra specifika uttryck.

KvinnSam

KvinnSam är Sveriges nationella bibliotek för genusforskning och startades 1958. Enligt hemsidan arbetar de med "[...] att bevaka och förteckna litteratur om genusfrågor, att samla, ordna och förteckna kvinnohistoriskt arkivmaterial samt ge referensservice" (Göteborgs universitet, u.å). Till sin databas finns även en egen ämnesordslista vars ämnesord används för att indexera litteraturen i databasen. Ämnesordslistan finns tillgänglig på KvinnSams hemsida (<http://www2.ub.gu.se/kvinn/kvinnsam/listor/amnesord.html>).

QUEERLIT

QUEERLIT:s tesaurus, som tidigare nämnts, är en del av ett större projekt där även en databas ska skapas. Enligt projektets hemsida är målet med tesaurusen att mer precist kunna ämnesordsindexera litteratur med HBTQI-teman. QUEERLIT är ett samarbete mellan flera olika institutioner, bland annat Centrum för digital humaniora, KvinnSam, Queerrörelsens arkiv och bibliotek (QRAB) och Kungliga biblioteket (Göteborgs universitet, 2021). QUEERLIT:s tesaurus är i skrivande stund (augusti 2021) under uppbyggnad och finns inte tillgänglig. QUEERLIT:s tesaurus utgår från den internationella tesaurusen Homosaurus, en kontrollerad vokabulär med fokus på termer för HBTQ+.⁷

Svensk MeSH

Medical Subject Headings (MeSH) är en kontrollerad vokabulär som utvecklats av amerikanska National Library of Medicine och översätts till svenska av Karolinska Institutets Universitetsbibliotek. Svensk MeSH är hierarkiskt uppbyggd och innehåller termer som rör medicin. Vokabulären uppdateras kontinuerligt (Karolinska Institutet, u.å).

⁷ Den kontrollerade vokabulären Homosaurus finns tillgänglig via hemsidan <https://homosaurus.org>.

Barnämnesordslistan

Svenska barnboksinstitutet är en stiftelse som ansvarar för arbetet med barnämnesordslistan. Barnämnesordslistan finns tillgänglig bland annat på id.kb.se. Svenska barnboksinstitutets uppgift är att stödja och främja forskning om barn- och ungdomslitteratur. De har ett specialbibliotek med en stor samling barnbokslitteratur, teoretisk litteratur om området och annat arkivmaterial (Svenska barnboksinstitutet, u.å). Barnämnesordslistan är kodad på samma sätt som Svenska ämnesord.

Tesaurus för grafiskt material

Tesaurus för grafiskt material används för att beskriva bildmaterial av olika slag, till exempel kartor, tryck och fotografier. Den är en översättning av Library of Congress *Thesaurus for Graphic Materials : Genre and Physical Characteristic Terms*, men har anpassats för användning i Sverige. Översättningen gjordes av Kungliga biblioteket 2006–2007. Tesaurus för grafiskt material är hierarkiskt ordnad och vid sidan av de svenska ämnesorden visas den engelska motsvarigheten. Tesaurusen administreras av redaktionen för Svenska ämnesord och materialexperter från Kungliga biblioteket (Kungliga biblioteket, u.å).

2. Tidigare forskning

I detta kapitel presenteras översiktligt tidigare forskning och litteratur relaterade till uppsatsens ämne. Den tidigare forskning som ansetts relevant berör kunskapsorganisation som social handling, vilken presenteras nedan.

2.1. Kritiska perspektiv på vokabulär och ämnesord

Andersen (2021) diskuterar skillnaderna i två inriktningar inom kunskapsorganisation, de han kallar för ”grammar” och ”social action”. Kunskapsorganisation som grammatik, vilken är den äldsta inriktningen, kännetecknas av metoder, regler och principer för att praktiskt skapa kunskapssystem. Detta kapitel utgår från Andersens (2021) andra ingång till kunskapsorganisation - som social handling istället för grammatik. Kunskapsorganisation som social handling, enligt Andersen, ger röst åt resurser och skapar en viss diskurs. Därför intervenerar den också i sociala mänskliga aktiviteter. Kunskapsorganisation är inte en neutral aktivitet, den som utövar det har en maktposition, ”Every time we say this belongs to that, we make a classificatory statement about relations in the world” (Andersen, 2021, s. 5). Andersen (2021) hävdar att relationer i kunskapsorganisatoriska system inte är givna, utan konstruerade. Denna uppsats ansats att studera kontrollerade vokabulär utgår ifrån synen på kunskapsorganisation som social handling. Nedan sammanfattas och diskuteras kunskapsorganisation som social handling utifrån forskning av Hansson (1999) och Samuelsson (2008) i en svensk kontext samt i ett internationellt perspektiv genom forskning av Berman (1971), Hjørland (1997), Bates och Rowley (2011) och Drabinski (2013).

Forsningsöversikten har delats upp i två avsnitt 2.1.1 Forskning om SAB-systemet och svenska kontrollerade vokabulär samt 2.1.2 Internationell forskning om kontrollerade vokabulär.

2.1.1. Forskning om SAB-systemet och svenska kontrollerade vokabulär

Det finns en del studier som berör ämnesordsindexering i en svensk kontext, dock har de inte primärt handlat om ämnesordens uppbyggnad för kontrollerade vokabulär och Svenska ämnesord. Istället har fokus varit på andra delar av klassificering och kunskapsorganisation. Det som framförallt skiljer tidigare forskning mot denna uppsats ämne är fokus på att analysera även hur ämnesorden har kodats i Svenska ämnesord. Tidigare ingångar till forskning om klassificering och ämnesordsindexering har framförallt utgått från resurserna, denna uppsats startar istället i den kontrollerade vokabulären.

Hansson (1999) forskning är snarare inriktad på klassificering än kontrollerade vokabulär och ämnesordsindexering, dock analyserar han *Klassifikationssystem för svenska bibliotek* (SAB-systemet) första upplaga från år 1921, vilket var det register som Svenska ämnesord utvecklades ifrån. Forskningen är därmed relevant för denna uppsats. Hansson (1999) undersöker bland annat "Vilka förhållanden, normer och värderingar kommer till uttryck i *Klassifikationssystem för svenska bibliotek*" och "Hur speglas dessa i klassifikationssystemets textuella struktur?" (s. 73) Enligt Hansson (1999) finns det ett tydliga etnocentriska och maktperspektiv i systemet. De är tydligt hierarkiskt, den rådande makten utgör en norm i texterna till exempel när det gäller koloniala relationer och det finns en socialt underförstådd normalitet i systemet.

Samuelsson (2008) undersöker också klassificering, men har även studerat hur feministisk forskning ämnesordsindexeras hos svenska bibliotek. Samuelsson (2008) syn på feministisk forskning kan förklaras bland annat i följande citat, "Feminism definieras som en politisk rörelse och tanketradition som syftar till att upphäva förtryck grundat på kön, och feministisk forskning betraktas som forskning som syftar till detsamma" (s. 9). samt "Feministisk forskning diskuterar varför kvinnor är förtryckta, hur de är det, hur förtrycket bör upphävas och vad förtryck består i" (s. 49). Bibliotekens kunskapsorganisation osynliggör och marginaliserar feministisk forskning. Olika ämnen och tematiska grepp premieras i klassificeringen och de universella systemen som används, istället för olika perspektiv, som till exempel feministiskt perspektiv (s. 81). Samuelsson (2008) anser att de begränsande sökmöjligheterna för vissa ämnen är en konsekvens av vissa diskursiva processer, till exempel kunskapsbrist, svårigheten att klassificera tvärvetenskapliga resurser och normerna i svenska ämnesord och klassifikationssystem (s. 205, 210-211).

Svenska ämnesord har även varit föremål för studier bland annat i två studentuppsatser. Folkesson och März (2006) studerar i sin magisteruppsats relationen mellan representation, makt och genus i klassifikationssystem och vokabulär. De har undersökt hur ämnesord i kontrollerade vokabulär, bland annat Svenska ämnesord, representerar genusvetenskaplig litteratur. Enligt Folkesson och März undersökning finns en brist på ämnesord som är relevanta för den genusvetenskapliga litteraturen. Det finns också flera fall där det enligt dem finns relevanta ämnesord men som inte har använts. Kvinnor inom både klassifikationssystem och i kontrollerade vokabulär görs avvikande genom särskiljning (Folkesson och März, 2006). Fredriksson (2018) undersöker också Svenska ämnesord i sin kandidatuppsats men ur ett intersektionellt perspektiv med fokus på hur titlar (kopplade till ett speciellt sökord) har ämnesordsindexerats. Fredriksson (2018) skriver att Svenska ämnesord inkluderar marginaliserade grupper inom HBTQ och ras/etnicitet, genom utvecklandet av vissa ämnesord. Men också att Svenska ämnesord upprätthåller normer eftersom det, liksom Folkesson och März (2006) hävdade, inte finns tillräckligt med ämnesord (Fredriksson, 2018).

Ett större forskningsprojekt som också adresserar problematiken kring ämnesordsindexering är utvecklandet av databasen och tesauren QUEERLIT.

Forskningsprojektet sträcker sig från 2021-2023 och har bland annat som mål "[...] att utveckla en tesaurus för mer precis ämnesbeskrivning av HBTQI-litteratur i samarbete med LIBRIS och KvinnSam och att göra denna kompatibel med existerande standarder för ämnesord" (Göteborgs Universitet, *Databasen QUEERLIT*, 2021). QUEERLIT kommer även att göras tillgänglig som en deldata i LIBRIS. Projektet kommer också innehålla en metodutveckling för att finna sätt att beskriva HBTQI, vilka ofta i äldre litteratur beskrivs genom omskrivningar och andra begrepp än de som används idag (Göteborgs Universitet, *Databasen QUEERLIT*, 2021). Det handlar om att utveckla ämnesord utifrån dagens språkbruk, men som förhoppningsvis kan användas en lång tid framöver. I en artikel om projektet menar Bergenmar och Golub (2020) att ämnesorden i tesaurusen bland annat kommer att baseras på befintliga ämnesordslister. De kommer även att studera Svenska Ämnesord ur ett queerteoretiskt perspektiv. Bergenmar och Golub (2020) menar att när QUEERLIT utvecklats, kommer det att finnas mer relevanta ämnesord för att ämnesordsindexera HBTQI-litteratur, samtidigt som äldre ämnesord kritiskt kommer att belysas från ett queerteoretiskt perspektiv. Det som skiljer QUEERLIT från KvinnSams ämnesordlista är att QUEERLIT kommer vara en tesaurus, vilket enligt författarna "Compared to a subject headings system, a thesaurus allows for better coordination of terms both in hierarchical and non-hierarchical relationships and creation of thesauri is a standardized process by ISO" (Bergenmar & Golub, 2020, s. 205).

2.1.2. Internationell forskning om kontrollerade vokabulär

I ett internationellt perspektiv finns mycket forskning om kontrollerade vokabulär och ämnesord. Berman (1971) undersökte och kritiserade redan för 50 år sedan LCSH för att endast använda och konstruera ämnesord med utgångspunkt i och för en västerländsk, vit, kristen och socioekonomiskt stabil världsbild. Bermans kritiska förhållningssätt har följts upp av flera författare och forskare.

Övergripande forskning finns hos Buckland (2012) som gör en konceptuell analys av tidigare forskning och litteratur om ämnesbeskrivningar av resurser hos bibliotek utifrån flera perspektiv vilka är relevanta för denna uppsats, då det berör problematiken kring diskriminerande uttryck i kontrollerade vokabulär. Buckland (2012) hävdar att försöka uppnå statisk och effektiv ämnesordsindexering är en omöjlighet eftersom språket i sig är föränderligt och utgår ifrån kulturella perspektiv. Hjørlands (1997) forskning är också tongivande i många senare forskningsprojekt som berör ämnesord och ämnesordsindexering. Större delen av *Information Seeking and Subject Representation: An Activity-Theoretical Approach to Information Science*, behandlar informationssökning generellt, men även ämnesord och språk, vilket är relevant för denna uppsats. Enligt Hjørland (1997) måste kunskapsorganisatoriska system anpassas till samhällets och teknikens snabba

utveckling och kontinuerligt uppdateras. Med tanke på teknikens snabba utveckling sedan 1997 när boken skrevs är det än mer aktuellt idag.

Internationell forskning som utgår från empiriskt material från biblioteksverksamhet har bland annat gjorts av Drabinski (2013) som diskuterar biblioteksstrukturer och kontrollerade ämnesordslister i artikeln "Queering the Catalog: Queer Theory and the Politics of Correction" och Bates och Rowley (2011) som undersöker ämnesordsindexering på brittiska folkbibliotek samt diskuterar språket som används i metadata. Drabinskis forskning (2013) har ett queerteoretiskt perspektiv och behandlar problematiken kring hur stereotyper befästs genom bibliotekens ämnesord. Bates och Rowley (2011) anser att även om biblioteken har försökt vara inkluderande sedan sekelskiftet 2000, har väldigt lite fokus varit på att utvärdera och granska metadatan hos bibliotekens resurser. Att synliggöra resurser om etniska grupper diskuteras av Burroughs och Major (2008), vilka undersöker hur olika typer av resurser där amerikanska urfolk förekommer, indexerats av federala bibliotek i USA. När information om amerikanska urfolk existerar i flera olika typer av resurser från olika avsändare vilka saknar ett gemensamt sätt att indexera, försvårar det för användaren som söker information och leder till "[...] scattered pockets of information gems" (Burroughs & Major, 2008, s. 52). De menar att bibliotekarierna har en viktig uppgift i att synliggöra detta genom till exempel rikta användarnas uppmärksamhet mot den problematiken och skapa ämnesguider. Howard och Knowlton (2018) undersöker hur ämnesord som berör Afroamerikanska studier och HBTQIA-studier konstrueras i LCSH. Undersökningen är av mindre storlek och adresserar ungefär tio ämnesord inom afroamerikanska och HBTQIA-studier. Howard och Knowlton (2018) undersöker inte närmare hur ämnesorden är konstruerade utan definierar dem och ger förslag på hur bibliotekarier kan använda dem för indexering av olika resurser som främjar intersektionell forskning.

3. Teoretiska perspektiv

I följande kapitel presenteras de olika teoretiska perspektiv som använts i uppsatsen. Det är framförallt konceptuella artiklar men även en del empirisk forskning. De teoretiska perspektiv som kommer användas i uppsatsen utgår främst från den tidigare forskning som översiktligt presenterats i föregående kapitel. Här diskuteras den utifrån två teman, Normer och samhället samt Språk och makt. Dessa tillsammans med olika perspektiv på Derridas teorier om dekonstruktion utgör uppsatsens teoretiska ansats.

3.1. Normer och samhället

I mycket av den tidigare forskningen återkommer diskussionen om normer inom kunskapsorganisation, vilken som är den givna normen och hur de utanför normen gestaltas i till exempel ämnesord och klassificering. Detta påverkas givetvis av samhällets syn på människor och grupper och vem som skapar och använder till exempel kontrollerade vokabulär. Nedan diskuteras kunskapsorganisation och dess förhållande till normer och samhällsutveckling och i nästa avsnitt dess förhållande till språk och makt.

Samuelsson (2008) menar att normen i svensk kunskapsorganisation är en vuxen, svensk man, och alla andra, till exempel kvinnor, hamnar i kontrast till normen och synliggörs som undantag. Kvinnor inkluderas genom att särskiljas, det finns till exempel många fler ämnesord för kvinnor än för män (s. 68). Enligt Hansson (1999) finns det tydliga etnocentriska och maktperspektiv och en socialt underförstådd normalitet i SAB-systemet. Det är tydligt hierarkiskt, den rådande makten utgör en norm i texterna till exempel när det gäller koloniala relationer (s. 184). I varje avdelning i SAB-systemet finns indelningar, dock har de avdelningar som ligger långt ifrån den västeuropeiska och nordiska kulturkretsen färre indelningar än de närmre. Indelningarna har upprättats ur ett snävt nationalistiskt perspektiv, och befäster en norm när de inte problematiseras. Normen har en tyst närvaro i systemen, ”Det är ett generellt drag i SAB-systemet att det etablerade och traditionella inte definieras, utan blir synligt först då det ställs mot något alternativ [...]” (Hansson, 1999, s. 197). Det är möjligt att några av dessa snäva, traditionella och nationalistiska normer fanns kvar i SAB-systemet när Svenska ämnesord skapades år 2000 och utgick ifrån det.

Hjørland (1997) diskuterar ämnesordsindexering i förhållande till informationsökning och problematiserade redan i slutet på 1900-talet hur kontrollerade vokabulär inte uppdateras tillräckligt snabbt i förhållande till samhällets och teknikens snabba utveckling. Enligt Hjørland (1997) finns det ett behov för systemen att uppdateras och utvärderas kontinuerligt med hänsyn till teknikens utveckling för att vara relevanta för användarna och deras språkanvändning. Buckland (2012) diskuterar också kontrollerade vokabulärs utveckling men hävdar att ämnesordsindexering anknyter både till det förgångna och till framtiden. Ordens mening skapas och fixeras ur tidigare

betydelser och användningar, men används för att användare ska kunna hitta resurser i framtiden. Utifrån kulturella förändringar i samhället blir också språket snabbt föråldrat eftersom förståelse och attityd till ords betydelse förändras över tid (Buckland, 2012).

För att komma vidare från att fastna i normativa ämnesordsindexeringar och uppdaterade system bör biblioteken "Satsa också på ämnesexpertis, kunskapsteoretisk kompetensutveckling, fördjupad förståelse av kunskap och omvärld liksom förståelse för sociala och kulturella faktorer som påverkar tillgången, eller bristen, på kunskap" (Samuelsson, 2008, s. 220). Enligt Samuelsson är tillexempel intresse för feministisk forskning stort, men om kunskapsorganisationen fortsätter brista och inte förbättras leder det till att forskning inom den feministiska diskursen blir alltmer osynlig, även om antalet resurser som innefattar feministisk forskning ökar (Samuelsson, 2008).

3.2. Språk och makt

Ett annat viktigt fokus i de texter som studerats är hur författarna och forskarna undersökt vikten av språkbruk i kunskapsorganisation och vem som har makt att påverka den. Hjørland (1997) skriver att användningen av vardagligt språk i informationssökning som ämnesord är populärt för att det anses vara användarvänligt. Samtidigt låter det som att ämnesorden har samma betydelse i det tekniska språket i systemen som i användarens vardagliga språk, vilket ofta inte är fallet. Ämnesordens relevans och kvalitet har en direktpåverkan på informationssökningens effektivitet (Hjørland, 1997). Det som på engelska kallas för "natural language indexing", att använda vanliga ord som ämnesord i syfte att fler personer ska kunna hitta resurser, framhålls ofta som en väg att gå för att öka sökbarheten (Bates & Rowley, 2011). Bates och Rowley (2011) problematiserar och hänvisar till Halberstam (2005) som skriver att det är ett tecken på förtryck att sätta etiketter på olika saker, till exempel genom att använda ord som ämnesord. Varje resurs är unik, individuell och fristående. Natural language indexing är på grund av det och på grund av människors olika användning av språk, problematiskt ur ett inkluderande perspektiv. Ämnesord i kontrollerade vokabulär är ord som framförallt används av de dominanta grupperna i samhället (Bates & Rowley, 2011). Även Buckland (2012) hänvisar till Bermans forskning som på 1970-talet diskuterade dessa problem om hur namngivning alltid reflekterar olika kulturella perspektiv som förstås olika av olika grupper. Buckland (2012) formulerar i artikeln sin tes där ämnesbeskrivning sker i två former, genom att bestämma namnet på ett ämne och tilldela det till en resurs samt genom att tilldela resursen lämpliga namngivna ämneskategorier. Ändå finns det idag samma problem hos biblioteken som på 1970-talet, att ha ett stabilt, effektivt fungerande system står i kontrast mot användandet av ett kulturellt betingat och föränderligt språk. Att namnge ämnen och kategorier är nödvändigt för att skapa pålitliga arkiv där användare enkelt hittar vad de söker, samtidigt är instabiliteten i språkliga uttryck svår att hantera (Buckland, 2012).

Drabinski (2013) hävdar att det finns en problematik när material katalogiseras och klassifieras utifrån en tilltänkt objektiv och neutral utgångspunkt, men enligt författaren är utgångspunkten alltid påverkad av ideologier. Enligt Bates och Rowley (2011) reproducerar det tekniska språket som används i bibliotekskataloger dominanta strukturer i samhället, till exempel genom att vara heteronormativt. Personer som tillhör ”icke-dominanta” grupper i samhället exkluderas. Drabinski (2013) skriver att material på bibliotek fixeras genom de ord som använts att beskriva det, och användarna navigerar efter dessa strukturer och lär sig utifrån hur material kategoriseras. Genom det befästs stereotyper, till exempel vad eller vilka som uppfattas som viktigare än något annat eller andra och vad som inkluderas i normen. Att fixera resurser i ämnesord blir därför alltid en tillfällig lösning, eftersom ordens betydelse och diskursen bara existerar temporärt. Ur ett queerteoretiskt perspektiv är identitet och strukturer alltid i rörelse och under förändring. Att försöka fastställa och korrigera kontrollerade vokabulär efter samtidens uttryck utgår ifrån att ämnesordsindexering är objektivt och att det finns rätt och fel, vilket Drabinski (2013) vänder sig emot. Det är en balansgång och en utmaning för de kunskapsorganisatoriska systemen att följa med i språkliga förändringar. Att ändra snabbt och ofta skapar en instabilitet men att ändra för långsamt riskerar att utesluta vissa grupper. Howard och Knowlton (2018) som undersöker hur ämnesord som berör afroamerikanska studier och HBTQIA-studier konstrueras i LCSH kommenterar systemets långsamhet och konsekvenserna av detta, ”While some may argue its rigidity is part of the effectiveness of the system, this same rigidity and resistance to change reproduce problematic social narratives and complicate the research process for those interested in interdisciplinary subjects” (Howard & Knowlton, 2018, s. 83).

Biblioteken har en maktposition i samhället eftersom det sätt biblioteken organiserar och beskriver resurser på, har en stor påverkan på hur användare tolkar resurser. Enligt Samuelsson (2008) går det inte att finna en objektiv tematik eller handling i en text, likväl finns det inga objektiva läsare, alla har specifika utgångspunkter och behov av kunskap (s. 218). Makten att klassificera och indexera resurser, kan alltid knytas till sociala intressen och får alltid sociala konsekvenser (Samuelsson, 2008, s. 220). Även Drabinski (2013) menar att ämnesordsindexering alltid speglar en viss ideologi. Detta skiljer sig från bibliotekens traditionella bild av sig själva, att det finns *ett* korrekt sätt att indexera. Partiskhet är ofrånkomligt då kategorier och ämnesord förstås som en del av samtidens miljö och diskurs (Drabinski, 2013).

Bates och Rowley (2011) påpekar också bibliotekens ansvar och maktposition som källa till och spridare av information, ”Furthermore, for those that remain reliant on public library provision for their information and cultural needs, often the least well off in society, it means they also remain tied to the logic of dominant social reproduction” (s. 444). Det är viktigt för biblioteken att förhålla sig kritiskt till en centraliserad ämnesordsindexering och att de är medvetna om sina egna fördomar och diskrepanser. För att öka inflytandet och skapa en mer inkluderande ämnesordsindexering är samarbeten med mindre, självständiga specialbibliotek en möjlig väg att gå. En annan åtgärd som också föreslås är att skapa ett sätt att på ett ekonomiskt fördelaktigt sätt kunna

uppdatera bibliotekskatalogernas föråldrade och diskriminerande terminologi (Bates & Rowley, 2011). Howard och Knowlton (2018) hänvisar till tidigare studier (Warner 2001; Clarke, 2010; Taraba 1990) som visar att resurser som berör marginaliserade grupper, till exempel HBTQIA och afroamerikaner, i lägre grad samlats och köpts in. Studierna visar att dessa grupper representeras i lägre grad på både folk- och forskningsbibliotek. Howard och Knowlton (2018) belyser utmaningarna med att göra så att alla grupper av människor känner sig rättvist representerade i bibliotekens system, "Whether because of lack of representation on the shelves or the very real phenomenon of being othered in library classification systems, interdisciplinary research in studies of marginalized people is complicated" (s. 77). Enligt Howard och Knowlton (2018) är det svårt, oavsett hur medveten och insatt personalen är, att fånga upp grupper som osynliggörs i bibliotekens system. Buckland (2012) poängterar att samarbete mellan bibliotekarier och användare om hur och vilka ord som ska användas till ämnen och kategorier är viktigt eftersom "All descriptive metadata arise in and reflect a cultural context" (s. 155).

3.3. Dekonstruktion

Teorier och olika perspektiv kring hur människor särskiljs från en annan grupp är relevant i och med uppsatsens studie av ämnesord som beskriver etnicitet eller nationalitet. Ett användbart perspektiv för att studera detta är dekonstruktion.

3.3.1. Tillämpning av dekonstruktion

Derridas teorier om dekonstruktion är vanligt inom lingvistik och språkvetenskap men har genom tiderna använts inom många forskningsfält, även i forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap. Deodato diskuterar hur Derridas teorier om dekonstruktion kan användas inom Biblioteks- och informationsvetenskap. Deodato (2010) skriver att biblioteken "[...] do not just organize knowledge, they construct it" (s. 82). Liksom de forskare som diskuterats i det tidigare avsnittet om språk och makt menar Deodato (2010) att det finns en problematik när bibliotek försöker hitta ett stabilt system att lagra och organisera information i, till exempel kontrollerade vokabulär, när ords betydelser aldrig i sig är stabila. Ett system kan aldrig någonsin vara helt uppdaterat, eftersom betydelsen av ämnen och ämnesord förändras över tid och allt eftersom nya ämnen diskuteras och ämnesord tillkommer. Ämnens och ämnesords relationer med andra ämnen och ämnesord påverkar också hur de förstås och tolkas (Deodato, 2010).

Deodato (2010) hänvisar till Derridas teorier om dekonstruktion, där han utgår från den västerländska filosofin om centrum, där det eller de som står utanför det exkluderas och marginaliseras. Derrida (2001 [1978]) själv uttrycker att en strukturs centrum finns till för att vara "a fixed origin" (s. 352), för att balansera, organisera och vara en plats att orientera sig ifrån. Dock hävdar

Derrida (2001 [1978]) att ett centrum inte ingår i själva strukturen, eftersom det är periferin som håller allt på plats och på så sätt utgör strukturen själv (utan centrumet). Enligt Deodato (2010) anser Derrida att "All foundational principles in philosophical discourse Truth, Essence, God, Ideal Form, and so forth have always been defined as some form of pure presence; that which *just is*" (s. 77). Genom att dekonstruera system och ifrågasätta ordningar och strukturer decentraliseras de (Derrida 2001 [1978], s. 353-354). Deodato (2010) menar att Bermans undersökning av LCSH är ett sätt att dekonstruera en kontrollerad vokabulär och synliggöra begränsningarna i systemet och hur vokabulären systematiskt exkluderar Den Andre. Dekonstruktion kan också betraktas utifrån binära motsatser, där den ena alltid anses vara primär och den andra sekundär. Det är linjärt och hierarkiskt genom att det sekundära alltid betraktas både som motsats och som avsaknaden av det primära. Till exempel god/ond, god är det primära och privilegierat över det sekundära ond, vilket definieras som avsaknaden av god. Det primära hamnar i centrum och det sekundära marginaliseras, och blir Den Andre (Deodato, 2010). Det som står utanför centrum, i periferin, kan tolkas som något eget och inte bara som en förlust av centrum (Derrida, 2001 [1978], s. 369).

Deodato (2010) sammanfattar slutligen dekonstruktion i tre steg. Steg ett handlar om att identifiera de binära motsatserna och vad som är i centrum och vad som marginaliseras. Steg två handlar om att vända på förhållandena så att det marginaliserade hamnar centralt. Det sista steget handlar om att överskrida den binära logiken, och inse att båda sidorna är beroende av varandra, "However, as Derrida consistently pointed out, the goal of deconstruction is not merely to replace one hierarchy or reading with another but to demonstrate that both (and many others) are equally possible" (Deodato, 2010, s. 78).

Chiasson och Davidson (2011) argumenterar i sin forskningsartikel att dekonstruktion borde få ökat utrymme och status i forskning om informationssystem. De menar att dekonstruktion är en användbar teori bland annat för att förstå sociala aspekter och för att skapa en språkbaserad ingång till texter i informationssystem. Till exempel argumenterar de för att dekonstruktion har likheter med hermeneutik, diskursanalys och konversationsanalys, vilka har använts inom biblioteks- och informationsvetenskapen, men att dekonstruktion kan ge både en unik och kompletterande ingång som metod och teori. Att tillämpa dekonstruktion kan enligt författarna bidra till nya insikter inom teknisk innovation, sociala konsekvenser av teknik och forskningsrelevans genom att studera författares ord, texters mening och vilka maktrelationer som finns (Chiasson & Davidson, 2011).

3.3.1. Tidigare användning av dekonstruktion

I tidigare empirisk forskning där dekonstruktion har använts finns bland annat Browns artikel "Same Difference: Identity and Diversity in Linked Open Cultural Data" (2022). Brown (2022) studerar hur länkade data, som ursprungligen var tänkt att respektera heterogenitet, istället skapar enformighet

utan nyanser när data länkas till varandra. Derridas teorier om *différance* används för att undersöka tvetydigheten i språket och kulturella uttryck kopplat till länkade data. Brown (2022) menar att det inte är olikheterna i ett språk som är problemet, utan nyanser, mångfald och det som Derrida benämner som "The perpetual play of language" (s. 4), vilket försvinner i länkade data där "an entity's identity is certain or exact" (s. 5). Derridas idéer om att decentralisera språket samt vad som är kulturen och den privilegierade diskursen som refereras till, traditionellt den europeiska, diskuteras också i förhållande till länkade data för att kunna förstå kulturella skillnader (Brown, 2022).

Ett annat exempel där dekonstruktion har använts är av Fox och Reece (2013) i artikeln "The impossible Decision: Social Tagging and Derrida's Deconstructed Hospitality". Fox och Reece (2013) diskuterar hur inkluderande perspektiv påverkas av att alla kan tagga olika saker i användargemenskaper (user communities), genom att använda sig av Derridas teorier, "Using deconstruction, Derrida argues that absolute hospitality is required to ensure justice for access and inclusiveness; however, the consequence becomes that the host becomes hostage to the *other*." (Fox & Reece, 2013, s. 260). Bland annat lyfts det som författarna hänvisar till som en postmodern tolkning av kunskapsorganisation, hur den kan vara inkluderande samtidigt som den är organiserad och undvika att vara diskriminerande i sin struktur, vilka frågor är viktiga även i denna uppsats problemformulering. Fox och Reece (2013) undersöker vissa specifika exempel och använder sig av dekonstruktion även som metod genom att identifiera det binära, vända på det och upplösa det. Målet är att synliggöra den (förtryckta) Andre och att skapa ett mer etiskt förhållningssätt genom att vända på perspektiven och göra så att ingen av parterna är den privilegierade (i centrum). Användningen av dekonstruktion skiljer sig dock åt då den utöver metoden med decentralisering fokuserar mycket på Derridas idéer om "Hospitality", vilket inte har använts i denna uppsats (Fox & Reece, 2013).

Även Murphy och Rafferty (2015) använder Derridas teorier och undersöker ur ett kritiskt teoretiskt perspektiv relationerna av att användare taggar, alltså skapar egen metadata, och kunskapsorganisation. Socialt taggande demokratiserar skapandet av metadata eftersom det finns möjlighet att kritisera och ändra de normativa strukturerna i systemen (Murphy och Rafferty, 2015). Artikelförfattarna antar ett poststrukturalistiskt perspektiv och undersöker processen och resultatet av att användare taggar. Syftet är att skapa ett analytiskt ramverk utifrån poststrukturalistiska principer för att kunna analysera socialt taggande i ett visst empiriskt material. Författarna refererar till Foucault, Barthes och Derrida som olika teoretiska perspektiv, där en del utgörs av dekonstruktion. Murphy och Rafferty (2015) formulerar "At the heart of deconstruction is the questioning of underlying assumptions and structures and their subsequent fundamental destabilisation" (s. 480). Även i denna artikel diskuteras synen på binära enheter i en text och hur de kan vändas på för att överskrida den binära logiken (Murphy & Rafferty, 2015).

3.4. Användning av teori i uppsatsen

I detta kapitel har olika teoretiska perspektiv förklarats och diskuterats. Tillsammans utgör de ett teoretiskt ramverk för uppsatsens undersökning där alla delar har använts lika mycket för att analysera och diskutera resultatet. Däremot har vissa teoretiska perspektiv fått svara mer mot vissa delar av uppsatsen då undersökningen utgörs av tre delar och vissa teoretiska perspektiv har passat de olika undersökningarna bättre.

Derridas teori om dekonstruktion har använts främst i uppsatsens första del vilken undersöker förekomsten och konstruktionen av ämnesord med etnicitet/nationalitet i Svenska ämnesord. I tolkningen av uppsatsens undersökning av ämnesord och kontrollerade vokabulär ämnar dekonstruktion och Derridas teorier om centrum och periferi användas som ett sätt att synliggöra hur grupper med olika etnicitet/nationalitet skildras. Genom att först synliggöra hur olika grupper behandlas och skildras i kontrollerade vokabulär ges möjlighet att sedan föra en kritisk diskussion om det med avsikten att besvara uppsatsens frågeställningar.

För uppsatsens två sista delar, granskningen av Kungliga bibliotekets material med instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering samt intervjuerna med fyra respondenter som arbetar i Sverige med kontrollerade vokabulär och ämnesord är det de olika teoretiska perspektiven på Normer och samhället samt Språk och makt som främst har använts.

4. Metod

I detta kapitel presenteras hur studien har genomförts, metod för att samla in data och metod för analys. Uppsatsens källmaterial består av ämnesord från Svenska ämnesord vilka berör etnicitet/nationalitet, Kungliga bibliotekets dokument med instruktioner för Svenska ämnesord och intervjusvar från fyra personer som arbetar med kontrollerade vokabulär och ämnesordsindexering. Utifrån ämnesorden är det möjligt att studera hur ämnesorden är konstruerade, vilka termer som har valts att ta med i Svenska ämnesord, vad de representerar och hur ämnesord och dess varianter förhåller sig till varandra. Genom att analysera Kungliga bibliotekets olika typer av material och instruktioner för konstruktion av ämnesord och ämnesordsindexering kan det ge en bild av hur Kungliga biblioteket säger sig resonera och agera i berörda frågor. Utifrån intervjumaterialet är det möjligt att analysera hur ämnesord och kontrollerade vokabulär kan användas och hur de administreras. Det går även att diskutera hur olika institutioner arbetar med kontrollerade vokabulär och om och hur arbetssättet skiljer sig åt.

4.1. Genomförande och urval

Genomförandet av studien har delats upp i tre delar. Del ett undersöker vilka ämnesord som finns i den kontrollerade vokabulären Svenska ämnesord som beskriver etnicitet/nationalitet. Med begreppet nationalitet menas människor som har medborgarskap eller har en viss bestämd statstillhörighet, till exempel spanjorer. Begreppet etnicitet utgår i uppsatsen ifrån Nationalencyklopedins (u.å) definition, att etnicitet är "[...] identifikation med och känsla av tillhörighet till en etnisk grupp" samt "[...] etnicitet som en aspekt av en social relation mellan grupper av människor vilka ser sig själva som kulturellt distinkta i relation till andra grupper" (Nationalencyklopedin, Etnicitet, u.å.). Etnicitet kan alltså i uppsatsen vara både människor som lever i ett visst geografiskt område eller människor som tillhör en viss etnisk grupp, men har olika geografiskt statstillhörighet, till exempel samer.

Urvalet av ämnesord har baserats på ord som särskiljer människor ifrån varandra och som har att göra med egenskaper hos människan som hen själv inte kan styra över. De faktorer som valts ut är också tydliga att urskilja bland andra ämnesord. Andra exempel på möjliga ämnesord som skulle kunna ha använts är ämnesord som rör religionstillhörighet. Dessa var dock svåra att urskilja eftersom flera var svåra att finna information om. Informationen upplevdes även till stor del komma från utomstående källor och i flera fall upplevdes beskrivningen av grupperna inte stämma överens med hur gruppen skulle beskriva sig själva. De grupper som kännetecknas av människor med samma religiösa tillhörighet men som också betecknas av Nationalencyklopedin som en etnisk grupp har tagits med i denna undersökning. Ett annat exempel är ämnesord om hudfärg, men underlaget bland ämnesorden var för litet för att kunna göra en analys av.

Kriterier som har varit vägledande i undersökningen av ämnesorden har varit följande: för brett inkluderande ämnesord som till exempel Européer har inte tagits med då de innehåller så många underkategorier som varit av större vikt för undersökningen. Endast nu existerande folkgrupper har tagits med - ämnesord om utdöda eller historiska folkgrupper har inte undersökts samt i de fall där det finns flera liknande ämnesord, till exempel Amerikaner och Amerikaner i utlandet har endast Amerikaner tagits med. Ofta finns det ett ämnesord som utgår ifrån det manliga könet (men kan innefatta alla människor inom kategorin) till exempel Albaner. Utöver detta finns det också i vissa fall ett separat ämnesord för kvinnor, till exempel Albanska kvinnor. I dessa fall har endast Albaner använts för att det i långt ifrån alla etniciteter finns ett separat ämnesord för kvinnor. Endast *ett* ord som representerar en nationalitet/ethnicitet har tagits med eftersom statistiken som delats upp efter världsdelar annars blir missvisande.

Undersökningen av Svenska ämnesord har genomförts med en systematisk genomgång av förteckningen över alla ämnesord i Svenska ämnesord på id.kb.se. Vid tiden för undersökningen, i månaden maj år 2021, fanns det 34 256 ämnesord i Svenska Ämnesord. Undersökningen genomfördes under en period på två veckor.

För att få en bild över hur institutioner arbetar med kontrollerade vokabulär, ämnesord och ämnesordsindexering har Kungliga biblioteket och fyra andra anonyma institutioner som arbetar med kontrollerade vokabulär studerats i uppsatsens andra och tredje del. Detta har gjorts i del två genom analys av deras publicerade material om ämnet och genom intervjuer. Svenska ämnesord som administreras av Kungliga biblioteket hade inte möjlighet att ställa upp på intervju på grund av resursbrist, istället analyserades tre källor från dem om ämnesord och ämnesordsindexering i andra delen av uppsatsen. De tre källorna är hemsidorna Metadatabyrån, Katalogisatörens verktygslåda och dokumentet Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord. Det finns även andra källor som delvis berör ämnesord och ämnesordsindexering, men dessa tre har valts ut som empiriskt material i denna studie för att de alla tre innehåller rikligt med information om hur Kungliga biblioteket instruerar och har instruerat konstruktion av ämnesord och tillämpning av dem. Metadatabyrån är Kungliga bibliotekets nuvarande hemsida med nationell praxis och anvisningar för metadata och katalogisering. Den lanserades 2020 och uppdateras kontinuerligt. Katalogisatörens verktygslåda är en arkiverad hemsida som användes före Metadatabyrån. Den lanserades 2009 och slutade uppdateras år 2019. Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord är ett dokument på cirka 100 sidor med enbart anvisningar om hur ämnesord används från 2012, versionen som analyserats uppdaterades 2019. Vid datainsamlingen av materialet upptäcktes att det inte gick att urskilja vad som hade förändrats mellan olika versioner i de källorna som har uppdaterats, vilket gjorde det svårt att besvara vad som faktiskt ändrats när. Det är dock tydligt att det har skett förändringar mellan de olika materialen vid olika tidpunkter. Inget dokument från Svenska ämnesords start år 2000 har kunnat hittas och användas i uppsatsen, vilket hade varit intressant och kunnat bidra med en längre tidslinje. Alla källor har nåtts via Kungliga bibliotekets Metadatabyrån och sedan

laddats ner. I uppsatsen kommer för tydlighetens skull de olika dokumenten att refereras till som följande: Metadatabyrån 2021 [2020] (Metadatabyrån uppdateras kontinuerligt men det material som använts i uppsatsen laddades ner 2021), Katalogisatörens verktygslåda 2019 [2009] samt Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord 2019 [2012].

Del tre av uppsatsens undersökning består av intervjuer med medarbetare från fyra svenska institutioner om administrationen av kontrollerade vokabulär. Dessa institutioner och respondenter har valts ut eftersom de arbetar med både skapande, administration och tillämpning av nu aktiva kontrollerade vokabulär. De arbetar också mot olika målgrupper. Fyra av fem tillfrågade har tackat ja till att medverka i uppsatsen genom intervju. De som tackade nej var redaktionen för Svenska ämnesord. De ämnades intervjuas eftersom då det är centralt för uppsatsen i och med att undersökningen av etnicitet och nationalitet i Svenska ämnesord. Vilka institutioner som intervjuats tillkännages inte i uppsatsen av forskningsetiska skäl (mer om det i avsnittet om forskningsetik) men alla verkar i en svensk kontext.

4.2. Språkbruk

Som tidigare nämnts har uppsatsen undersökt användningen av ett diskriminerande språk i Svenska ämnesord. Att avgöra vad som är ett diskriminerande uttryck är väldigt svårt. Mycket grundar sig i subjektiva upplevelser även om det i de flesta fall finns en generell förståelse för vad som är acceptabelt att använda och inte. Eftersom språk förändras över tid kan olika generationer ha olika uppfattning vad som anses diskriminerande och inte. Det kan även skilja sig vad som uppfattas som diskriminerande från exempelvis olika kulturella perspektiv.

Uppsatsens författare har framförallt bedömt termer med utgångspunkt i Nationalencyklopedins uppslagsverk och Svenska Akademiens ordböcker.⁸ I dessa anges när de anser att användandet av en term är ”mindre lämplig” eller ”nedsättande”.⁹ Användaren får vid sökning på dessa ord uppmaningen ”använd hellre...” eller ”jämför”. Till exempel i sökning på ”lapp” står det ”använd hellre ordet *same*”. I dessa fall där hänvisningar förekommer till andra ord kommer termen att anses som diskriminerande. I de fall där Svenska Akademiens ordböcker inte anser termen som föråldrad eller diskriminerande men misstanke ändå fattas om att det kan vara det, kommer vidare research att göras om ordets betydelse och användning genom att undersöka hur ordet

⁸ Nationalencyklopedins uppslagsverk är sökbart på www.ne.se i utökad version via Högskolan i Borås Biblioteks databaser.

Svenska akademins ordböcker består av Svenska Akademiens ordlista (SAOL), Svensk ordbok (SO) och Svenska Akademiens ordbok (SAOB), och är sökbara samtidigt på <https://svenska.se/om/om-ordboken/>. SAOB är en historisk ordbok, om något ord finns med där kommer dess betydelse och användning också stämmas av mot de uppdaterade ordböckerna.

⁹ Nedsättande är Nationalencyklopedins val av benämning och förklaras i artikeln om *Nedsättande* som något ”som uttrycker låg värdering och därför är förolämpande” (Nationalencyklopedin, *Nedsättande*, u.å).

behandlas i olika typer av källor, till exempel i vardagligt bruk men också i forskning.

4.3. Datainsamling

Till uppsatsens tre olika delar har data samlats in på olika sätt vilket redovisas i detta avsnitt.

4.3.1. Kartläggning av Svenska ämnesord

För att kartlägga Svenska ämnesords ämnesord om etnicitet/nationalitet har alla ämnesord i den kontrollerade vokabulären Svenska ämnesord systematiskt studerats. Ämnesorden står på id.kb.se i bokstavsordning och har analyserats därefter. De ämnesord som beskriver människors etnicitet eller nationalitet har undersökts. För de utvalda ämnesorden har RDF/XML-filen om varje ämnesord laddats ner från id.kb.se till en mapp, detta för att ämnesorden revideras då och då. Sedan har varje RDF/XML-fil undersökts och motsvarande ämnesords information på Nationalencyklopedin förts in i ett dokument. I dokumentet har noterats, om informationen funnits tillgänglig: ämnesordet, världsdel, föredragen term i LCSH, varianter som föredragna termer, varianter som alternativa termer samt ändringar som har gjorts i posten om ämnesordet eller om det finns någon annan anmärkning som upptäckts. Världsdel och övriga anmärkningar kommer från Nationalencyklopedin mot vilka alla utvalda ämnesord kommer stämmas av. Det finns kategorier för mer än en världsdel för de nationaliteter och etniciteter som lever i flera världsdelar. Även de stater som tillhör två världsdelar har en kategori med fler världsdelar än en. De som är aktuella i uppsatsens undersökning är Cypern, Georgien, Ryssland och Turkiet, som alla kan sägas tillhöra både Asien och Europa.

Information som inte noterats utifrån ämnesordens RDF/XML-fil är bredare term, smalare term eller relaterad term. Det går alltså inte utifrån dokumentet med de utvalda ämnesorden att se hur ämnesorden relaterar till varandra. Detta eftersom det inte är relevant utifrån uppsatsens frågeställningar.

Något som också vore intressant men som inte varit möjligt är att även inkludera när ämnesorden tillkommit. Det har dock visat sig att tillgången på den informationen har varit ojämn i källmaterialet, och därför har det inte kunnat inkluderas i dokumentet över ämnesorden.

Som tidigare nämnts kommer Nationalencyklopedin samt Svenska akademiens ordböcker samt andra källor vid behov att användas för att reda ut vilka begrepp som anses diskriminerande och om det har behövts för att avgöra vilka folkgrupper som fortfarande existerar.

4.3.2. Material från Kungliga biblioteket

För att analysera vad som kännetecknar Kungliga bibliotekets instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering och om och hur de har förändrats över tid har hemsidorna Metadatabyrån 2021 [2020] och Katalogisatörens verktygslåda 2019 [2009] samt dokumentet Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord 2019 [2012] studerats. Samtligt material har lästs igenom noga och texter som berör Svenska ämnesord, ämnesord och ämnesordsindexering har sparats. Materialet har sparats i PDF-filer, vilka finns tillgängliga från författaren på begäran. Materialet har sparats för att Kungliga bibliotekets Metadatabyrån är föremål för revidering då och då.

Materialet har i studien behandlats som empiriskt textmaterial för att undersöka hur Kungliga biblioteket arbetar och har utvecklat sitt arbete med kontrollerade vokabulär, ämnesord och ämnesordsindexering, som en kompensation för att intervju med Svenska ämnesords redaktion inte gick att få till stånd.

4.3.3. Intervjuer

I uppsatsens andra del har semi-strukturerad intervju använts. Att använda semi-strukturerad intervju som metod är relevant för att kunna ställa tydliga frågor men ändå ha utrymme att vara flexibel i samtalet (Bryman, 2016, s. 467) Frågorna har dels konstruerats utifrån den data som samlades in i första delen av undersökningen och dels från problematik som diskuterats i tidigare forskning. I linje med uppsatsens frågeställningar har det varit specifika frågor om olika institutioners arbete med administration och användning av kontrollerade vokabulär. Institutionerna har olika bakgrund och arbetar med olika kontrollerade vokabulär och ämnesord, därför är det nödvändigt att kunna variera frågorna för att anpassa dem till respektive institutions verksamhet. Det finns en fördel i att hålla intervjuerna mer öppna för att inte riskera att information begränsas av smala frågeställningar och för att det finns möjlighet att följa upp med frågor kring intressanta svar. Med ett öppet förhållningssätt och att lyssna på respondenten, finns det också en chans för både intervjuaren och respondenten att utveckla det de anser vara betydande i samtalet (Bryman, 2016, s. 466-467).

Intervjuerna har genomförts via telefon för att undvika fysisk kontakt med tanke på COVID-19 pandemin. Intervjuerna har spelats in, med respondenternas tillåtelse, och sedan transkriberats. Inspelningen raderades efter transkribering.

De som intervjuats är fyra personer från olika institutioner i Sverige. De intervjuade har tillsammans erfarenhet av att bygga upp en kontrollerad vokabulär och skapa ämnesord, administrera kontrollerade vokabulär och av att tillämpa ämnesord, såväl kontrollerade som okontrollerade.

4.4. Forskningsetik

Studiens forskningsetiska överväganden rör framförallt de genomförda intervjuerna och respondenternas anonymitet. Alla fyra intervjuade behandlas anonymt i studien. Även de fyra olika institutionerna de arbetar på har anonymiserats, eftersom de i några fall är mindre arbetsplatser där risk för identifiering finns. Det som är nämnt i studien angående vilka institutioner vars personal har intervjuats är att Svenska ämnesord inte har kunnat medverka i intervju, där har annat digitalt datamaterial använts istället. De fyra intervjuerna spelades in, med de intervjuades godkännanden, och raderades efter transkribering. Även i transkriberingen är respondenterna och institutionerna anonyma. Anonymitet innebär att det inte går att koppla svaren i intervjuerna till en viss individs identitet. Ett visst material har tagits bort för att göra materialet anonymt, i det här fallet rör det sig om inspelningarna av intervjuerna och att utelämma information om vilken institution respondenterna företräder (jfr Vetenskapsrådet, 2017, 40-41).

Alla medverkande respondenter har undertecknat ett avtal om samtycke att delta i studien, att intervjun spelas in för att sedan raderas efter transkribering och för behandling av personuppgifter. I avtalet fastställs att materialet raderas när det inte längre är nödvändigt att behålla och att samtycket när som helst kan tas tillbaka under förutsättning att studien inte är avslutad.

Gällande övrigt insamlat datamaterial från Kungliga biblioteket är det offentligt material som finns tillgängligt via deras hemsida och behandlar inga personuppgifter eller andra känsliga uppgifter. Det är fritt att spara och använda till uppsatsens syfte. Allt insamlat datamaterial kommer att raderas när det inte längre är nödvändigt att behålla.

4.5. Metod för analys

Analysen har delats upp i flera delar eftersom insamlad data i stort skiljt sig åt. Detta har gjort att både kvantitativa och kvalitativa metoder har använts, det vill säga mixed methods. På så sätt har fördelar kunnat dras från flera typer av analysmetoder. I detta avsnitt beskrivs först analysmetoden för ämnesorden, sedan för data från Kungliga biblioteket och slutligen data från de fyra intervjuerna.

4.5.1. Analys av ämnesord

Ämnesorden i dokumentet har analyserats och jämförelser har gjorts mellan olika världsdelar, utifrån om det finns föredragna benämningar eller alternativa benämningar, hur ämnesorden är konstruerade, vilka ord som har dokumenterade ändringar och övriga noteringar. Den information som finns tillgänglig i RDF-filen och som har valts ut för varje ämnesord har jämförts för att hitta likheter och skillnader mellan hur olika ämnesord konstruerats.

Resultaten som härleds ur den deskriptiva statistiken i dokumentet har presenterats i tabeller och text för att redogöra antalet i varje kategori, detta för att ge en tydlig överblick över fördelningen av ämnesord och hur fördelningen mellan ämnesord om etnicitet respektive nationalitet ser ut. Utöver förhållandena mellan ämnesorden och dess olika kategorier och geografiska tillhörighet kommer även antalet samt ämnesordens uppbyggnad med eventuella tillägg och varianter analyseras.

4.5.2. Analys av material från Kungliga biblioteket

Samtligt material har sparats ner som dokument och lästs igenom noga. Information som berör Svenska ämnesord, ämnesord och ämnesordsindexering har strukits under, närlästs och tagits ut separat för att ge en bild av hur Kungliga biblioteket konstruerar ämnesord och instruerar bibliotek i tillämpning av ämnesordsindexering. De uttagna textstyckena har sedan kunnat jämföras mellan de tre olika källorna för att se vad som förändrats och vad som inte gjort det. Ofta är det korta, informativa textstycken som varit enkla att analysera och jämföra med varandra.

4.5.3. Analys av intervjuer

För att analysera intervju svaren har kvalitativ innehållsanalys tillämpats. Zhang och Wildemuth (2017) har skrivit om kvalitativ innehållsanalys för biblioteks- och informationsvetenskapliga studier. Innehållsanalys bygger på systematisk genomgång av materialet, vilket i detta fall är transkriberade intervjuer. Kvalitativ innehållsanalys, till skillnad från kvantitativ innehållsanalys, tar större hänsyn till syntaktisk och semantisk information i texterna (Zhang & Wildemuth, 2017). Kvalitativ innehållsanalys utgår från ett speciellt utvalt material, i denna uppsats intervjuer med företrädare för olika institutioner. Syftet är att synliggöra teman i materialet som kan visa på ett fenomenets betydelse (Zhang & Wildemuth, 2017).

Processen kommer att delas in i flera steg efter Zhang och Wildemuths (2017) rekommendation. I uppsatsen har dessa bestått av att transkribera intervjuerna, dela upp intervju svaren i meningar, sammanfatta meningarna i olika teman, utveckla kategorier för gemensamma teman och till sist dra slutsatser för att hitta mönster som på förhand inte är synliga och rapportera resultaten (Zhang & Wildemuth, 2017).

5. Resultat och analys

Uppsatsens analys är uppdelad i olika delar för att belysa användning, konstruktion och administration av ämnesord och kontrollerade vokabulär från olika perspektiv. I avsnitt 5.1 Ämnesord som berör grupper av människor fokuseras analysen på undersökningen av etnicitet och nationalitet i Svenska ämnesord och syftar till att besvara följande frågeställning:

1. Hur och i vilken utsträckning representeras etnicitet och nationalitet i Svenska ämnesord och hur är dessa ämnesord konstruerade?

I de följande avsnitten, 5.2 Material om ämnesord och ämnesordsindexering samt 5.3 Administration av kontrollerade vokabulär vänds fokus mot Kungliga biblioteket vilka administrerar Svenska ämnesord och de övriga institutioner för vilka representanter intervjuats om ämnesord och kontrollerade vokabulär. Följande frågeställningar behandlas i de avsnitten:

2. Vad kännetecknar Kungliga bibliotekets instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering och har de förändrats över tid, i så fall hur?
3. Hur administrerar institutioner sina kontrollerade vokabulär och hur konstrueras dess ämnesord?
4. Hur hanterar institutioner språkliga förändringar i sina kontrollerade vokabulär?

5.1. Ämnesord som berör grupper av människor

Av 34 256 ämnesord i Svenska ämnesord har totalt 456 ämnesord valts ut för analys efter uppsatsens syfte och frågeställningar. Alla ämnesord fördes in i ett dokument tillsammans med kategori, ämnesord - föredragen benämning, världsdel, land, föredragen term i LCSH, Varianter - föredragna termer eller alternativa termer samt om det finns någon ändring eller annan anmärkning som noterats.

5.1.1. Ämnesord kopplade till nationalitet

I Svenska ämnesord finns 456 ämnesord om etnicitet/nationalitet. För att förtydliga hur många ämnesord som tillfallit varje världsdel presenteras de olika världsdelarna och i vissa fall kombinerade världsdelar (om en etnicitet/nationalitet finns i mer än en världsdel eller om ett land är beläget i mer än en världsdel) samt antalet ämnesord i Tabell 1.

I Tabell 1 finns även en förteckning över antalet nationaliteter som är representerade bland ämnesorden och hur många länder som totalt finns i

Tabell 1. Förteckning över totala antalet ämnesord som berör etnicitet/nationalitet, nationaliteter och stater per världsdel.

	Totala antalet ämnesord med etnicitet/nationalitet	Antal nationaliteter	Antal nationer i världsdelen	Andel nationaliteter i procent
Afrika	99	13	55	24 %
Afrika och Asien	2	-	-	-
Asien	85	18	48	38 %
Asien och Europa	56	4	-	-
Asien, Europa och Afrika	1	-	-	-
Asien, Europa och Nordamerika	1	-	-	-
Europa	58	37	43	86 %
Nordamerika	83	9	23	39 %
Nordamerika och Sydamerika	7	-	-	-
Oceanien	15	4	14	29 %
Sydamerika	45	8	14	57 %
Hela världen	4	-	-	-

världsdel. Ett ämnesord för en nationalitet är till exempel Brazilianare eller Australiensare, alltså ett ord som beskriver en person från ett visst land. Det är tydligt att det i Europa är flest nationaliteter som finns med som ämnesord, där ligger andelen på 86%. Sydamerika har också relativt hög procentandel nationaliteter med 57%. Minst andel nationaliteter återfinns i Afrika och Oceanien på 24% respektive 29%. Där är det alltså till stor del ämnesord om andra etniska grupper än nationaliteter. I Asien och Nordamerika är det ca 40 % av nationerna som är representerade bland ämnesorden. Detta indikerar att det finns ett större behov av att kunna beskriva europeiska nationaliteter eftersom de i större andel finns som ämnesord. Det kan bero på flera anledningar, till exempel att det i vissa länder och världsdelar bor fler människor som identifierar sig med olika etniciteter än i andra. Det kan också bero på att de som ämnesordsindexerar väljer att framhålla etnicitet över nationalitet. Enligt Kungliga biblioteket ska ämnesorden som används vara så specifika som möjligt, och är det möjligt att använda ett smalare ämnesord används inte ett överordnat, bredare ämnesord också. Anledningen enligt Kungliga biblioteket är att ”Det är också viktigt att ämnesordssystemets mer generella termer används på generella och allmänna verk. Utan denna princip skulle mer allmänna ämnesord bli oanvändbara som sökbegrepp eftersom de även skulle ge träff på alla resurser om smalare ämnen” (Kungliga biblioteket, *Principer*

för ämnesordsindexering, u.å.). Etnicitet och nationalitet är sällan besläktade genom att vara bredare och smalare ämnesord till varandra, men här finns en av flera möjliga förklaringar till att det finns fler etniciteter som ämnesord. De som ämnesordsindexerat kan ha valt ämnesord med en etnicitet framför en nationalitet för att vara så specifika som möjligt, eftersom nationalitet ofta är ett bredare begrepp än etnicitet, även om det står för olika saker. Grundantagandet är inte att det bör vara ett ämnesord per nationalitet, dock är det anmärkningsvärt att det finns så få nationaliteter som ämnesord för vissa världsdelar. För att med större säkerhet kunna säga något om anledningen eller anledningarna till varför fördelningen av nationaliteter och etniciteter per världsdel ser ut som den gör, skulle denna undersökning behöva kompletteras med en undersökning av de resurser som har indexerats med berörda ämnesord.

5.1.2. Ämnesord med särskiljande tillägg

I flera av ämnesorden anges ordet folk inom parentes efter själva termen, till exempel Aymara (folk) eller Oroker (folk). Detta är vanligt i LCSH:s ämnesord också, vilka finns förtecknade i dokumentet över utvalda ämnesord eftersom de hänger samman. Efter LCSH:s ämnesord står det istället "(geografiskt namn tillsammans med people)" eller "Indians", till exempel Oroch (Asian people) eller Aymara Indians. Ordet "Indians" används bara efter ämnesordet i ämnesord som berör Nordamerika eller Sydamerika. Ordet "Indianer" används i flera ämnesord som berör urfolk från Nordamerika och Sydamerika, däremot är de i Svenska ämnesord i variant - föredragen term och inte i föredragen term som i LCSH. Ordet "Indians" är inte ett särskiljande tillägg men i Svenska ämnesord har "indianer" tagits bort och ersatts med det särskiljande tillägget (folk). Många ämnesord som i LCSH heter något med "indians" har också varianter i Svenska ämnesord som heter något med "indianer", därför behandlas det i detta avsnitt likvärdigt särskiljande tillägg.

Tillägget (folk) och (people)/Indians kallas för särskiljande tillägg och används för att skilja på homografer, en term från en annan term som stavas likadant, till exempel om det finns ett språk som har samma namn som en folkgrupp. Enligt Rowley och Hartley (2008) kan särskiljande tilläggs även användas för att förklara termer som kan vara okända för användarna eller för att beteckna disciplinen ämnesord tillhör (s. 202). I Svenska ämnesord finns flera ämnesord för etnicitet/nationalitet som har (folk) som särskiljande tillägg även om det inte finns något annat likadant ämnesord.

I Tabell 2 presenteras antalet ämnesord i varje världsdel som har (folk) efter sig, vilka som har en LCSH:s term med (people) eller Indians efter sig samt sambandet mellan dessa. Det blir tydligt att tillägget (folk) och (people)/Indians används på ämnesord om etniciteter/nationaliteter som berör Afrika, Nordamerika och Sydamerika. I Europa finns det inga ämnesord där både (folk) och (people)/Indians har använts samtidigt, och ett lågt antal ämnesord där något av dem använts. I ämnesord relaterade till Asien och Oceanien är siffran där (folk) och (people)/Indians har använts också relativt hög, 34% respektive 40%.

Tabell 2. Förteckning över andelen ämnesord med särskiljande tillägg - (people)/Indians och (folk) i olika världsdelar.

	Andelen ämnesord med både (folk) och (people)/Indians	Andelen ämnesord med endast (people)/Indians	Andelen ämnesord med endast (folk)
Afrika	74 %	5 %	0 %
Afrika och Asien	0 %	0 %	0 %
Asien	34 %	19 %	4 %
Asien och Europa	7 %	20 %	0 %
Asien, Europa och Afrika	0 %	0 %	0 %
Asien, Europa och Nordamerika	0 %	0 %	0 %
Europa	0 %	7 %	5 %
Nordamerika	64 %	16 %	0 %
Nordamerika och Sydamerika	0 %	0 %	14 %
Oceanien	40 %	0 %	0 %
Sydamerika	78 %	4 %	0 %
Hela världen	0 %	0 %	0 %

Tabellen visar också att LCSH är flitigare med att använda (people)/Indians än vad Svenska ämnesord är med att använda (folk). Däremot är det tydligt att de ofta används på samma ämnesord vilket troligtvis är en indikation på att Svenska ämnesord har lagt till (folk) där LCSH har använt (people)/Indians.

Det står inget på Metadatabyrån om användningen av särskiljande tilläggs, så varför vissa har och vissa inte är osäkert. Primärt är det ämnesord med etnicitet/nationalitet. Givetvis är det svårt att säga generellt vilka ämnesord som behöver särskiljande tillägg, användarnas kunskaper påverkar vilka ämnesord som behöver en extra förklaring. Däremot hade det varit funktionellt om det från Svenska ämnesords håll fanns en motivering till vad som behövde ett särskiljande tillägg, eftersom det annars blir en subjektiv bedömningsfråga som avgörs av enskilda personer. Det enda som står på Metadatabyrån är en förklaring till vad ett särskiljande tillägg är, som där kallas för särskiljande tillägg, ”Term inom parentes som läggs till ett ämnesord för att särskilja mellan olika betydelser hos identiska termer eller för att klargöra betydelsen av ett ämnesord [...]” (Kungliga biblioteket, *Ordlista och definitioner*, u.å).

För att visa de ämnesord som varken betecknar en nationalitet eller har ett särskiljande tillägg presenteras en förteckning i Tabell 3. Dessa ord ansågs alltså inte behöva förklaras med (folk) eller (people)/Indians av Svenska ämnesord och LCSH. Antalet är störst i Asien/Europa, Asien och Europa. En

Tabell 3. Förteckning över det totala antalet ämnesord per världsdel och antalet ämnesord som inte betecknar en nationalitet eller har särskiljande tillägg - (folk) eller (people)/Indians.

	Totala antalet ämnesord i Etnicitet/ Nationalitet	Antal ämnesord som inte betecknar nationalitet och inte har särskiljande tillägg
Afrika	99	7
Afrika och Asien	2	2
Asien	85	19
Asien och Europa	56	37
Asien, Europa och Afrika	1	1
Asien, Europa och Nordamerika	1	1
Europa	58	16
Nordamerika	83	10
Nordamerika och Sydamerika	7	5
Oceanien	15	5
Sydamerika	45	0
Hela världen	4	4

stor del av ämnesorden som är i Asien/Europa (48%) är ämnesord kopplade till bara Ryssland eller Ryssland och andra länder. Ryssland ligger geografiskt nära Sverige, och är ur flera perspektiv också nära Sverige kulturellt. Flera av ämnesorden kopplade till Ryssland är ämnesord för folkgrupper som också finns i Sverige, till exempel olika samiska grupper. Ämnesorden kopplade till Europa har också en närhet till Sverige. Asien, den till ytan största världsdel, har flera delar som ligger relativt nära Europa och Sverige, till exempel ämnesord kopplade till länderna i Mellanöstern. Däremot kan det inte sägas att det finns en geografisk och kulturell närhet till hela Asien. Ämnesorden som berör grupper från Asien, Asien och Europa och Afrika har en större andel etniciteter än nationaliteter, dock har ämnesorden från Afrika i mycket högre utsträckning ett särskiljande tillägg än ämnesorden från Asien samt Asien och Europa. Något som också kan påverka förhållandet mellan etnicitet och nationalitet och andelen ämnesord med särskiljande tillägg är hur många etniciteter det finns per nation. Finns det fler etniska grupper i förhållande till nationer i en världsdel ger det också intrycket av att det finns en väldigt stor andel etniciteter med särskiljande tillägg i förhållande till hur många nationaliteter det finns utan särskiljande tillägg.

Sammanfattningsvis visar undersökningen och indelningen av ämnesorden i världsdelar att ämnesord kopplade till Europa i större grad betecknar nationaliteter och det finns inga ämnesord där som betecknas med både (folk) och (people)/Indians. Ämnesord med en kulturell och geografisk närhet till

Sverige och Europa och som inte är beteckningar för nationaliteter har i mindre grad ett särskiljande tillägg.

5.1.3. Varianter

Som tidigare nämnts finns det för en stor del av ämnesorden varianter, som också benämns föredragen benämning, fast varianten på ämnesordet inte är den föredragna benämningen. Till exempel i ämnesordet Csángó (folk), är Csángó (folk) den föredragna benämningen och variant - föredragen benämning är Tjango. Det betyder att om en användare söker på Tjango i ett bibliotekssystem får hen upp resultaten som har ämnesordsindexerats med Csángó (folk). Varianterna är ofta olika sätt att stava ämnesordet på. Ibland är också termen i LCSH en variant. Några få ämnesord, endast tre av 457, har istället variant - alternativ benämning. Till exempel ämnesordet Omaha (folk), har Omaha (folk) som föredragen benämning och Umanhan (folk) som variant - alternativ benämning.

Tabell 4. Förteckning över antalet varianter per ämnesord och tillhörande världsdel.

	Totalt antal ämnesord	0	1-3	>3
Afrika	99	46	47	6
Afrika och Asien	2	1	1	0
Asien	85	43	40	2
Asien och Europa	56	33	21	2
Asien, Europa och Afrika	1	1	0	0
Asien, Europa och Nordamerika	1	1	0	0
Europa	58	41	17	0
Nordamerika	83	11	54	8
Nordamerika och Sydamerika	7	3	3	1
Oceanien	15	10	4	1
Sydamerika	45	10	25	10
Hela världen	4	2	2	0

Antalet varianter per ämnesord och världsdel visas i Tabell 4. De flesta ämnesord har inte så stort antal varianter. Det finns flera ämnesord som inte har någon variant alls, en hög procent av dem i Europa. De ämnesord, 30 stycken, som har fler än tre varianter tillhör framförallt också världsdelarna Afrika, Nordamerika och Sydamerika. I Europa finns inga ämnesord som har fler än tre varianter. Det finns alltså ett större behov av att inkludera flera benämningar

på ämnesord kopplade till andra världsdelar än Europa. Anledningen till att det förekommer så många varianter i Nord- och Sydamerika är det som nämndes kort tidigare, att många ämnesord har ordet Indian i varianten, ibland i flera olika stavningar. Till exempel ämnesordet Mojave (folk) som har varianterna: Mohaveindianer, Mojave-indianer, Mohave (folk), Mohave-indianer och Mojaveindianer. I detta exempel och flera andra fall är det att den föredragna benämningen tidigare varit ”Mohaveindianer” och ”Mojave-indianer” och när det ändrats till Mojave (folk) så flyttas den tidigare föredragna benämningen till variant - föredragen benämning.

5.1.4.Nedsättande och daterade benämningar

Alla ämnesord som valts ut i studien är kontrollerade i Nationalencyklopedin. Där har framkommit vilka ord som är användbara med dagens språkbruk och vilka som tillhör ett äldre språkbruk samt i vissa fall vad en folkgrupp eller etnicitet kallar sig själva om det inte överensstämmer med sökordet. Detta har noterats i dokumentet med ämnesord. Med Nationalencyklopedin som vägledning för vad som anses som föråldrade och nedsättande benämningar är det tre stycken ämnesord, där orden som är den föredragna benämningen, som kan anses vara föråldrade och nedsättande.

Bland ämnesorden finns ytterligare elva ord där Nationalencyklopedin anger att folkgruppen kallar sig själva någonting annat, som i tio av de elva ämnesorden inte finns med som varken föredragen benämning eller som variant - föredragen benämning. Detta kan anses problematiskt eftersom människorna som tillhör dessa grupper då inte kan använda sitt eget ord om sin egen grupp för att söka efter resurser.

Till flera av ämnesorden finns en notis om ändring, att ett ämnesords föredragna benämning tidigare varit något annat men från ett visst datum är ändrat till den nuvarande föredragna benämningen. Några av ämnesorden har blivit ändrade mer än en gång. När ändringar noteras i Svenska ämnesord visar det hur vokabulären och synen på benämningar av etniska grupper har förändrats genom historien. Dock är det svårt att veta om och när det började noteras när ändringar gjorts, de som inte noterats är inte möjliga att ta reda på.

5.2. Material om ämnesordsindexering och ämnesord

För att utröna vad som kännetecknar Kungliga bibliotekets instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering samt om de förändrats över tid, har tre olika material för det studerats och analyserats. Det material som har analyserats är hemsidorna Metadatabyrån 2021 [2020] och Katalogisatörens verktygslåda 2019 [2009] samt dokumentet Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord 2019 [2012]. Samtligt material har sparats ner som PDF-filer och närlästs och jämförts med varandra för att ge en bild av Kungliga

bibliotekets instruktioner till konstruktion och tillämpning av ämnesordsindexering. Till stor del är det exakt samma formuleringar som används i de tre olika källorna, men vissa skillnader finns. Dessa belyses tematiskt i olika avsnitt tillsammans med en sammanfattning av Kungliga bibliotekets instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering. Som tidigare nämnts ligger de tre olika källmaterialen nära varandra i tid och de ändringar som gjorts har inte kunnat dateras, därför har eventuella förändringar mellan materialen lyfts snarare än förändringar över tid.

5.2.1.Konstruktion av ämnesord

När ämnesord konstrueras till Svenska ämnesord finns ett antal principer som Kungliga biblioteket utgår ifrån vilka redovisas i Metadatabyrån 2021 [2020]. Det måste finnas ett behov av ett ämnesord för att särskilja ett ämne i en databas, alltså måste det finnas minst ett dokument som behandlar ämnet i till exempel LIBRIS. Vilken term och vilket ämnesord som ska användas adresseras ur olika perspektiv, bland annat specificitet. I Metadatabyrån 2021 [2020] anges att

Ämnesord ska erbjuda en specifik och direkt ingång till innehållet i verk. När man ämnesordsindexerar bör man därför alltid välja så specifika ämnesord som möjligt, men när man godkänner nya ämnesord måste specificitet vägas mot andra faktorer. Graden av specificitet bör stå i relation till användarnas behov. Näraliggande ämnen kan vara svåra att skilja från varandra, både för indexerare och för användare, och det kan vara en anledning att föra samman flera begrepp under en gemensam term.

I Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord 2019 [2012] återfinns nästan exakt samma stycke, det är endast några få ord som bytts ut till Metadatabyrån 2021 [2020], men innebörden är densamma. Vid val av term till ämnesord resonerar Kungliga biblioteket likadant i Metadatabyrån 2021 [2020] och i Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord 2019 [2012]

Som ämnesord väljs termer som är i allmänt bruk och som förekommer i lexikon och uppslagsverk. Nationalencyklopedin är den källa Svenska ämnesord använder i första hand. Termerna bör vara aktuella, men rena modeord undviks. Ämnesordslistan ska vara stabil, och därför bör man inte i onödan ändra på kontrollerade ämnesord. Dock bör föråldrade termer bytas ut. Vaga och mångtydiga termer undviks som ämnesord.

I Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord 2019 [2012] används i avsnittet Val av termer tre exempel, ett av vilka är ”Samer Används ej: Lappar”. I Metadatabyrån 2021 [2020] används också tre exempel, varav två är samma men ovanstående citat har bytts ut mot ”Romer Se-hänvisning från: Zigenare”. I Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord 2019 [2012] anges att ”Vissa termer för äldre företeelser kan dock inte ersättas med nyare

termer” vilket i Metadatabyrån 2021 [2020] har ändrats till ”Vissa termer för äldre företeelser kan dock inte ersättas med nyare termer och får då en anmärkning om att de utgör termer för en historisk företeelse”. Detta visar att Kungliga biblioteket har öppnat för att ge förklaringar och sätta eventuella diskriminerande termer i en historisk kontext istället för att bara inte ersätta dem och låta dem vara kvar.

Angående låneord så föredras i både Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord 2019 [2012] och Metadatabyrån 2021 [2020] att en svensk term som är i allmänt bruk används, men det finns inga principer om att undvika låneord. Svenska akademiens ordlista används primärt som källa för hur ämnesorden ska stavas, men även Språkrådets rekommendationer, Nationalencyklopedin och andra lexikon och uppslagsverk.

Som ämnesord förekommer ibland homografer och polysemer, då görs enligt Kungliga biblioteket i Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord 2019 [2012] och Metadatabyrån 2021 [2020] ”ett särskiljande tillägg inom parentes för att skilja ordets olika betydelser åt. Detta görs för att kunna upprätthålla principen om att varje ämnesord bara ska beteckna ett ämne”. Det kan även behövas för att förtydliga hur ett ämnesord ska användas om det kan ha flera betydelser. Följande citat av Kungliga biblioteket återfinns i både Riktlinjer för indexering med Svenska ämnesord 2019 [2012] och Metadatabyrån 2021 [2020]

Gränsen mellan homografer/polysemer och ämnesord som behandlas ur en viss aspekt eller med en viss begränsning är inte alltid helt klar. I många fall är det mest praktiskt att behandla sådana här termer som homografer/polysemer och lägga till särskiljande tillägg i stället för konstruktioner med underindelningar.

5.2.2.Nya ämnesord och förslag på ändringar

Enligt Kungliga biblioteket får de in många förslag på nya ämnesord varje månad. Nya ämnesord eller ändring av term kan föreslås via ett formulär på Metadatabyrån 2021 [2020]. Samma system och kriterier anges i Katalogisatörens verktygslåda 2019 [2009]. Följande kriterier anges för ett nytt ämnesord och ska vara uppfyllda ”Det ska finnas material om ämnet i Libris eller i någon annan databas där Svenska ämnesord används”, ”Ämnesordet ska gå att belägga i Nationalencyklopedin eller andra uppslagsverk, lexikon eller databaser ” och ”Det ska inte finnas något annat godkänt ämnesord för samma företeelse”. För ändring av ett ämnesord anges dessa följande kriterier istället, med instruktionen att någon av dem bör vara uppfylld, ”Den nya termen (som du föreslår att vi ändrar till) används i Nationalencyklopedin, lexikon, uppslagsverk eller andra databaser”, ”Den nya termen är betydligt vanligare än den befintliga termen. Källor för detta kan t ex vara Libris, andra databaser eller Internet” och ”Den nya termen rekommenderas av personer verksamma inom ämnesområdet eller av språkvårdare”. Så som det är formulerat finns det

enligt Kungliga biblioteket inga krav på att termen för ett nytt ämnesord ”är betydligt vanligare än den befintliga termen” och att den ”rekommenderas av personer verksamma inom ämnesområdet eller av språkvårdare”.

5.2.3. Ämnesord som berör geografi

Att det inte finns ämnesord för varje nation i världen beror troligtvis på att Kungliga biblioteket utgår som tidigare nämnts från att ämnesord ska vara dokumentbaserade, vilket betyder att ämnesordet måste förekomma i och vara aktuellt att indexera till en resurs för att det ska godkännas i Svenska ämnesord. Även de geografiska ämnesorden som finns är begränsade, detta beror enligt Kungliga biblioteket på brist på resurser. I Metadatabyrån 2021 [2020] uttrycker Kungliga biblioteket att ”I framtiden är det tänkt att katalogisatorer i Libris ska kunna använda externt geografiskt data för att beskriva geografiska platser (t.ex. GeoNames eller liknande tjänst)”, något som i skrivande stund inte finns. Istället får geografiska ämnesord läggas in som lokala entiteter. Det finns dock inga instruktioner om huruvida nationaliteter skulle kunna behandlas på samma sätt.

5.2.4. Ämnesordsindexering

Enligt Metadatabyrån 2021 [2020] bör minst 20 % av resursen behandla ett ämne för att ett ämnesord ska bli aktuellt när en resurs ämnesordsindexeras. Alla typer av resurser kan beskrivas med ämnesord och det är viktigt att vara så specifik som möjligt. Om det inte finns något lämpligt ämnesord finns det enligt Metadatabyrån 2021 [2020] fyra vägar att gå, välja ett ämnesord med snarlik betydelse, välja en bredare term, kombinera flera ämnesord som tillsammans skapar en passande betydelse eller att föreslå ett nytt ämnesord. Om inget passande ämnesord finns kan resursens innehåll istället beskrivas med en anmärkning. Metadatabyrån 2021 [2020] uppger att det även går att lägga till Se även-hänvisningar till andra relaterade ämnesord, eller Se-hänvisningar till andra termer, en synonym, som inte används som ämnesord, varianter. Dessa Se-hänvisningar är då sökbara och visar samma resultat som en sökning på den ursprungliga termen. Det är så vissa föråldrade och ofta diskriminerande ord, till exempel om etniciteter, hänger samman med den korrekta benämningen, och är sökbara i LIBRIS.

I Katalogisatörens verktygslåda 2019 [2009] finns sidan ”Vanliga frågor om Svenska ämnesord” vilket inte återfinns i Metadatabyrån 2021 [2020]. De frågor som ansetts relevanta för uppsatsens undersökning är de som berör ämnesordsindexering. En fråga berör hur indexeraren hanterar det om andra bibliotek ämnesordsindexerat ”felaktigt”, då uppges att den som upptäcker felet bör rätta det samt att ”Om du vill och bedömer att den felaktiga konstruktionen inte bara är ett skrivfel eller ett misstag kan du meddela det aktuella biblioteket eller Svenska ämnesord”. Formuleringen och ordvalet ”om du vill”, betyder att det är valfritt att anmärka på felaktiga ämnesordsval. Det är otydligt vem som

egentligen har ansvaret att resurser ämnesordsindexeras korrekt, om det är indexerarens ansvar och/eller Svenska ämnesords redaktions ansvar. Vidare i en annan fråga menar Svenska ämnesord att om den som indexerar stöter på en resurs som ”inte uttrycker verkets ämne på ett bra sätt” bör indexeraren i första hand lägga till lämpliga ämnesord, eller ”Om du uppfattar det andra bibliotekets ämnesord som rent missvisande eller felaktiga så bör du meddela dem för en diskussion eller ta kontakt med Svenska ämnesord”. I denna fråga är det tydligare fastslaget att indexeraren som upptäcker en felaktighet bör agera. Eftersom dessa frågor inte finns med i Metadatabyrån 2021 [2020] är det oklart om dessa instruktioner fortfarande gäller eller vad som gäller istället, eftersom frågorna ändå behandlar ett problem som fortfarande kan uppstå.

Personer som ämne

På Metadatabyrån 2021 [2020] finns särskilda instruktioner om hur Personer som ämne och ämnesord hanteras. Det är den enda sida som tar upp hur etniska grupper ska ämnesordsindexeras när det gäller verk med person. För biografier anges att ”ämnesord för den grupp som personen tillhör” samt ”geografiskt ämnesord för plats som personen är starkt förknippad med” kan användas i kombination med andra ämnesord. Användandet av ämnesord kopplade till grupper specificeras

Biografier över personer som under sitt liv har tillhört flera grupper ges i första hand ämnesord för den grupptillhörighet som personen är mest känd för. Om det är omöjligt att ge en rättvisande bild av personens liv med enbart ett ämnesord för grupp kan flera väljas, förutsatt att det katalogiserade verket behandlar de aspekter av personens liv som ämnesorden betecknar. Om det å andra sidan är svårt att överhuvudtaget placera in personen i en grupp eller om grupptillhörighet bedöms vara ointressant kan man avstå från att lägga ämnesord som betecknar grupp.

Enligt Kungliga biblioteket ska den som indexerar ”Undvika att göra värderande bedömningar”, som exempel anges att till exempel hellre använda ordet presidenter än diktatorer, ”Välj i första hand ämnesord som representerar yrke eller liknande”. Denna uppmaning, om att undvika att vara värderande eller att prioritera en typ av ämnesord framför något annat finns inte i avsnittet om ämnesord för etnisk grupp eller kön eller organisation, plats eller historik händelse.

Angående etnisk grupp eller kön instruerar Kungliga biblioteket ”Använd ämnesord där kön eller etnisk tillhörighet specificeras endast om personens kön eller etniska tillhörighet är en viktig aspekt av verkets ämne. Observera att nationalitet inte räknas som en etnisk tillhörighet vid tillämpning av denna regel”. Liksom med många aspekter av ämnesordsindexering blir detta en tydlig bedömningsfråga för den som indexerar, vad som är viktigt avgörs på en subjektiv nivå. Angående geografisk tillhörighet hänvisar Kungliga biblioteket till ”Om biografien enbart behandlar personer från ett särskilt geografiskt

område kan ett geografiskt ämnesord läggas tillsammans med genre/formtermen Biografier". När verk om personer istället tillfaller kategorin Kritiska verk uppger Kungliga biblioteket att "För kritiska verk om flera personers verksamhet är en gemensam nationell, språklig, etnisk, eller könsmissig tillhörighet ofta relevant att lyfta fram. Avgörande är huruvida dessa aspekter har en framträdande plats i det aktuella verket". Även här blir det en tydlig subjektiv bedömning av den som indexerar hur avgörande det är för verket. Det finns inga instruktioner för när ämnesord om nationalitet respektive land ska användas, inte heller när geografiska ämnesord ska användas utanför biografier och kritiska verk.

5.2.5.Svenska ämnesord i förhållande till internationella principer

Kungliga biblioteket har en sida där de internationella principer som Svenska ämnesord följer publiceras. Det är IFLA:s principer för ämnesordsindexering, både hur ämnesord konstrueras och ämnesordsindexeras samt ett urval av LCSH:s grundläggande principer. Det som berör språk och makt utifrån kunskapsorganisation som social handling, som bedömts relevant för denna undersökning behandlar användare, konsekvens, aktualitet och stabilitet. Kungliga biblioteket betonar språklig tillgänglighet och stabilitet på flera sätt

För att tillgodose användarnas behov ska språkbruket i ämnesordslistan spegla språkbruket hos de användare som databasen är tänkt för.

Ämnesorden ska spegla det aktuella språkbruket för att bäst tillgodose användarnas behov. Vilka termer som ska användas fastställs med hjälp av referenslitteratur, tesauser, aktuell litteratur inom ämnesområdet i fråga och de verk som katalogiseras.

Det är ibland nödvändigt att ändra på redan godkända ämnesord för att följa principen om att spegla det aktuella språkbruket. Å andra sidan måste man ta hänsyn till hur förändringarna påverkar befintliga bibliografiska poster och till hur mycket resurser som krävs för att ändra i dem. Balans bör råda mellan behovet av förändringar och behovet av stabilitet.

Vidare specificeras vikten av konsekvens genom "För att uppnå konsekvens ska nya ämnesord konstrueras på samma sätt som jämförbara ämnesord som redan finns i ämnesordslistan" och "När det är möjligt konstrueras nya ämnesord på samma sätt som redan godkända, likartade ämnesord vad gäller form och struktur". Här betonas konsekvens, vilket inte kan sägas förekomma i alla delar av Kungliga bibliotekets instruktioner, till exempel i fallet med nya och ändringar av ämnesord.

5.3. Administration av kontrollerade vokabulär

För att analysera intervjuerna delades intervju svaren om administration och användning av kontrollerade vokabulär i Sverige upp i meningar, som sammanfattades i teman och slutligen bildade tre kategorier vilka presenteras nedan.

I följande avsnitt benämns respondenterna anonymt som R1-4 efter den ordning de intervjuades.

Intervju 1. Genomförd via telefon 2021-05-31. (Benämns i uppsatsen som R1).

Intervju 2. Genomförd via telefon 2021-06-04. (Benämns i uppsatsen som R2).

Intervju 3. Genomförd via telefon 2021-06-14. (Benämns i uppsatsen som R3).

Intervju 4. Genomförd via telefon 2021-06-16. (Benämns i uppsatsen som R4).

5.3.1. Användning av ämnesord

Denna första kategori behandlar hur olika institutioner använder ämnesord och behovet av olika typer av ämnesord.

Arbetet med tillämpning och val av ämnesord

Vilka ämnesord som ska användas i olika sammanhang styrs av olika riktlinjer. Det är ett tidskrävande arbete att hålla en vokabulär uppdaterad. För institutionerna är det också en fråga att avgöra när det krävs nya ämnesord, och ibland i vilka fall lokala ämnesord ska användas.

Svenska ämnesord har riktlinjer publicerade online om hur ämnesord ska tillämpas på resurser, vilka ämnesord som ska användas i vilka sammanhang och vad som är viktigt att tänka på (Kungliga biblioteket, *Metadatabyrån, Principer för konstruktion*, u.å). Även Svenska barnboksinstitutet har ett dokument publicerat på deras hemsida med riktlinjer om hur ämnesord ska användas vid ämnesordsindexering (Svenska barnboksinstitutet, *Barnämnesordslistan*, u.å). Svenska barnboksinstitutet har till exempel instruktioner på hur ämnesordet regnbågsfamilj ska användas och även ämnesorden flickor och pojkar men inga specifika instruktioner för hur till exempel etnicitet/folkgrupp och religion ska indexeras. Andra undersökta vokabulär har inte några specifika instruktioner om hur ämnesord som berör grupper av människor ska indexeras. Enligt R2 har ämnesord som berör etnicitet/folkgrupp och religion inte använts i deras kontrollerade vokabulär i någon större utsträckning. Det har därför inte diskuterats eller fastslagits några särskilda riktlinjer kring det. R2 upplever att förekomsten av huvudpersoner i resurser som inte kan identifieras som kvinnligt eller manligt kön har blivit vanligare med tiden, och med det har sättet att ämnesordsindexera de resurserna också förändrats. Behovet har styrt mycket hur de har arbetat med

ämnesordsindexering. Den senaste tiden har de mött ett större behov kring ämnesord som berör mångfald och hudfärg. Detta har därför diskuterats allt mer i arbetsgruppen, ”Jag tycker lite problemet med sådana här ämnesord är att man betecknar inte det som är normen utan det som är utanför normen [...]”. R2 tycker att det är svårt att bestämma vilka ord som ska finnas med som ämnesord och vad som är relevant att indexera och inte, det blir en subjektiv bedömningsfråga, till exempel kring hudfärg.

Hälften av respondenterna uppger att det ibland är svårt att ha tillräcklig tid för administration av ämnesorden. Enligt R3 krävs det mycket tid för att hålla deras kontrollerade vokabulär levande och aktuell. R3 uppger också att tidsbrist kan vara en av faktorerna till att de varit inkonsekventa med att dokumentera de ändringar som görs av ämnesorden genom tiderna. I en av institutionerna som R4 arbetar vid finns vid intervjuens tidpunkt ett par katalogposter där ord som ”zigenare” och ”tattare” förekommer som okontrollerade ämnesord, något som enligt R4 ändras så snart de upptäcks. Dock finns det inte tillräckligt med arbetstid för personalen att gå tillbaka och söka efter sådana diskriminerande ord och systematiskt gå igenom, men de ändras om de upptäcks. Vid ändring av ett ämnesord kan samma ändring vid behov genomföras i andra katalogposter också. Endast om orden finns med i titeln på resurserna ska de vara sökbara på de orden.

Lokala ämnesord

Vid en av institutionerna som R4 arbetar vid finns ett behov av att använda lokala ämnesord, ämnesord som inte tillhör ett kontrollerat vokabulär utan egentligen kan vara vilka termer som helst enligt respondenten. R4 har medverkat i ett projekt för att inkludera fler ämnesord för lokalt förekommande föremål och företeelser i Svenska ämnesord. Projektet handlade primärt om att bygga upp en specifik bibliografi och deldatabas som nu finns i LIBRIS. Vid arbetet med att gå igenom och indexera bland annat tidskrifter och konferenspublikationer upptäcktes ett behov av fler lokala ämnesord. Detta diskuterades och förslag skickades sedan in till Svenska ämnesord som tog med flera av dem. R4 menar att ge förslag på nya ämnesord annars inte är ett kontinuerligt arbete som bedrivs, utan att förslag skickas in om det finns ett behov och personalen anser att flera skulle kunna ha användning av ordet. Finns inte ordet tillgängligt eller tas in av Svenska ämnesord används istället lokala ämnesord. De lokala ämnesord som används är framförallt många ortnamn och personnamn, vilka R4 inte anser att det finns någon vits att lägga in i LIBRIS men ändå är viktigt att ha med. På så sätt blir de lokala ämnesorden ett sätt att synliggöra olika gruppers närvaro i resurser.

5.3.2.Makten att påverka kontrollerade vokabulär

Denna kategori behandlar användarperspektiv och förslag, dokumentation i vokabulären samt arbetet med referensgrupper och förändringar i språket.

Lägga till och ändra ämnesord

Förändringar i språket sker hela tiden. Det påverkar utformandet av ämnesord, vilket begrepp ska användas, vilket ska vara den föredragna termen och vilka ord ska vara varianter. För att lägga till nya ämnesord i kontrollerade vokabulär finns olika metoder, bland annat genom användarförslag, referensgrupper och kontinuerligt arbete med vokabulären. Till Svenska ämnesord kan användare ge förslag på nya ämnesord genom en länk på deras hemsida. En av institutionerna som R2 arbetar vid får ibland också in förslag från användare, men främst är det redaktionen och en referensgrupp med anställda från olika bibliotek som träffas två gånger per år som föreslår nya ämnesord och som diskuterar nya och ändringar av befintliga ämnesord. När ett nytt ämnesord ska läggas till måste det finnas en resurs att applicera det på, det kan inte läggas till om behovet inte finns och ordet måste förekomma någonstans. Enligt R2 är det viktigt att inte ändra ämnesord för snabbt, det måste utredas och kontrolleras först. Har redaktionen eller referensgruppen inte tillräcklig kompetens tillfrågas också experter eller expertnätverk.

En av institutionerna som en R1 arbetar vid förhåller sig kritiska till att användare helt själva ska kunna lägga till ämnesord eller termer. Det skulle innebära att de som arbetar med vokabulären och ämnesorden inte hade någon kontroll över vilka termer som läggs till. Det skulle till exempel kunna läggas till olika problematiska begrepp. Enligt R1 är också valet av ämnesord viktigt att fundera över, det är inte alltid logiskt hur användare formulerar sig när de söker efter resurser. Enligt R3 har institutionen den arbetar vid en regelbunden diskussion och genomgång av ämnesordslistan, både för ändring och för tillägg av nya ämnesord. På veckomöten diskuteras något som kallas ”veckans ämnesord” och de går i olika perioder igenom ämnesorden tematiskt, till exempel alla ämnesord för tema arbete, då granskas de och ändras eller byts ut vid behov. R3 uppger att institutionen sällan får in förslag på ämnesord, men de skulle uppskatta om de fick det och även att ämnesorden användes i större utsträckning. För att ett nytt ämnesord ska tas med i deras kontrollerade vokabulär har det sagts att ämnesordet först ska finnas med i Svenska ämnesord, men finns det inte det och de ändå anser att det är viktigt så tas det med ändå och skickas sedan in som förslag till Svenska ämnesord. Ofta handlar det om normkritiska ord på olika sätt enligt R3. Det kan också vara ord som till exempel har att göra med en viss teori som förekommer ofta i den litteratur som de katalogiserar. Institutionen har en referensgrupp för hela verksamheten, dock är det sällan detaljfrågor om ämnesord som tas upp där. I vissa projekt arbetar de med forskare på universitet och då diskuteras ibland behovet av vissa ämnesord. De försöker även titta på vad andra rörelser och grupper använder för ord om sig själva eller olika företeelser, till exempel används ämnesordet Könsbekräftande behandling i deras kontrollerade vokabulär och

inte Könskorrigering som i Svenska ämnesord, eftersom transrörelsen använder det. I dessa fall kommuniceras detta till Svenska ämnesord och institutionen hoppas att de då följer efter. Enligt R3 finns en mission att de gärna vill vara dem som går före och det pågår en ständig diskussion om ämnesorden utifrån en normkritisk grund.

R2 berättar om vilka ämnesord som har ändrats den senaste tiden, bland annat är det ämnesordet Indianer som ändrats till Amerikanska urfolk och ämnesordet Funktionshinder som har ändrats till Funktionsnedsättning. R2 menar att med vissa ord råder det konsensus i gruppen om vad ämnesordets föredragna benämning ska vara, men ibland gör det inte det. I fallet med ämnesordet Funktionsnedsättning vill vissa att det istället ska vara Funktionsvariationer i deras kontrollerade vokabulär, "[...] men vissa i själva gruppen vill inte att det ska heta det, och då är det svårt att ändra när det inte är officiellt. Så där får man vänta på Socialstyrelsen eller någon mer på högre nivå bestämmer". Exemplet berör inte en etnicitet eller nationalitet, men visar hur processen i en ändring av ett ämnesord kan se ut.

En funktion för att användarna ska kunna vara med att påverka som R1 skulle vilja ha i ett kontrollerat vokabulär är någon typ av feedback-funktion. R1 poängterar att det inte är bestämt än men att användare i så fall snabbt och på plats på hemsidan skulle kunna ge feedback både när det gäller val av ämnesord och hur de utformats men också kring urvalet av resurser som samlas i deldatabasen i LIBRIS.

Dokumentation

Två av institutionerna poängterar att det är viktigt att ändringar i kontrollerade vokabulär dokumenteras. R2 uppger att de har fått instruktioner att dokumentera alla ändringar. Det ska vara synligt vad ett ämnesord kallades förut och när det ändrades. R2 påpekar att det är viktigt också för användarna, om de tidigare sökte på ett visst ord och fick träffar på det och inte längre får det ska de kunna se vad de ska söka på istället. R2 tycker att det är bra att det har blivit lättare att ändra i poster och ämnesord i och med ett nytt datasystem, när ett ämnesord ändras följer det med i andra relevanta poster automatiskt. R1s egen utgångspunkt är att det ska kunna gå att lägga till och ta bort saker i institutionens kontrollerade vokabulär, men att det är viktigt att dokumentera de förändringar som görs, "[...] det finns en poäng i att synliggöra maktens historia, eller maktförändringars historia". R3 hävdar också att de egentligen anser att det är viktigt att dokumentera ändringar, men att de inte alltid är konsekventa med det. I vissa fall går de bara in och ändrar och ibland dokumenteras det vilken term som användes innan om de ändrar ett ämnesord.

Att hålla en kontrollerad vokabulär aktuell

Det är ett kontinuerligt arbete att hålla en vokabulär uppdaterad. Till alla respondenter ställdes frågan vad de upplevde var nyckeln till att en tesaurus

eller ämnesordslista inte blir utdaterad direkt. Gemensamt tyckte alla att det var viktigt att aktivt arbeta med den. R1 uppgav att

I grund och botten är det väl att det finns kontinuerligt ansvarstagande personer som arbetar aktivt med att underhålla det och att idealet är att personen också är involverad i någon sorts sammanhang eller community och att det inte är någon som sitter i sitt elfenbenstorn utan att det finns en dialog med de som faktiskt använder och berörs av beskrivningarna.

R2 poängterade att det är viktigt att kunna ändra och att det tekniska ska kunna ändras på ett enkelt sätt och att ändringarna följer med i alla led. Även R4 poängterade vikten av att kunna ändra och komma med nya förslag. R4 upplevde att det nu var svårare att hänga med när Svenska ämnesord ändrade eller lade till ämnesord, eftersom hemsidan har förändrats och att enligt hen skickas inte listor ut på de nya ämnesorden.

Ett tag la de ut listor på nya ämnesord som de hade godkänt, som vi brukade gå igenom. Men det var ett långt tag som vi inte kunde göra det för hemsidan fungerade inte på så sätt. Så det har tappat, nu vet jag inte vad som hänt de senaste åren och vad som ändrat sig.

R3 menade också att det är viktigt att hålla en tesaurus eller ämnesordslista levande, att föra regelbundna diskussioner om innehållet och att det krävs mycket tid, något som ibland är ett problem att få till.

Att ta hänsyn till och ta beslut om (eventuell) användning av diskriminerande ord i ett kontrollerat vokabulär för att öka sökbarheten är en svår fråga för institutioner som administrerar ämnesord. R3 uppger att de försöker följa vad en grupp vill kalla sig själva eller anser vara en okej benämning. Dock kan det också bli problematiskt i vissa fall eftersom det inte alltid är lika åsikter om det inom en grupp. R3 menar också att gamla normer lever kvar i samhället och att alla användare inte alltid söker efter de ämnesord som är tilltänkta.

Kontrollerade vokabulärs strukturer

R1 uppger att det vore bra att ha fler sorters termer att kunna applicera på varianter till ämnesord, för att tydliggöra dess innehåll. Till exempel skulle det kunna vara en historisk term,

[...] då blir det tydligt att de här termerna användes förut i gammal litteratur eller för samtida litteratur som utspelar sig i historisk tid, men att man då skapar en särskild kategori för att medvetandegöra att de här begreppen är inte de som personer idag kanske föredrar.

Även nedsättande termer och slangtermer skulle kunna vara ett alternativ. R1 anser att eventuella problematiska begrepp ska kunna förtydligas och sättas i en kontext. Institutionen utgår ifrån att begrepp som används för att beskriva

människor är föränderliga och att det ska kunna synas i en kontrollerad vokabulär. Hur man uppfattar till exempel ett historiskt begrepp i framtiden beror på den tidens kulturella uppfattningar. Det finns till exempel så kallade reclaimed terms, som också skulle kunna vara med som en typ av term i en kontrollerad vokabulär menar R1, ”alltså att man har återtagit ett begrepp som tidigare har varit negativt. Det finns ju till exempel ord som flata, bög eller queer som har en historia där de delvis har använts negativt men de har fått en annan laddning idag”.

5.3.3.Kontrollerade vokabulärs relation till varandra

Denna kategori behandlar den hur de olika institutionerna och deras kontrollerade vokabulär samarbetar och förhåller sig till varandra och andra institutioner.

I intervjuerna ställdes frågor till respondenterna som berörde vad deras arbete och kontrollerade vokabulär har för gemensamma beröringspunkter. Exempel på detta är hur de avgör vilka ämnesord som är korrekta att använda och vilka andra kontrollerade vokabulär de förhåller sig till.

Alla respondenter har fått frågan om vad de använder som facit för tillägg av nya ord i de kontrollerade vokabulären. Det blir tydligt i deras svar att de hänger ihop väldigt mycket och har ett ömsesidigt beroende av varandra och av andra kontrollerade vokabulär som Svenska ämnesord och LCSH. Enligt R3 har dennes kontrollerade vokabulär som utgångspunkt att nya ämnesord alltid ska finnas i Svenska ämnesord. I vissa fall lägger de till helt nya ord också. R3 uppger också att de även tittar på vad LCSH använder för termer i sina ämnesord. Svenska ämnesord är direkt kopplat till LCSH, i princip alla ord som undersökts i denna uppsats ur Svenska ämnesord som betecknar etnicitet/nationalitet har en motsvarande term i LCSH. R2 uppger att de också brukar stämma av med Svenska ämnesord vad de har för ämnesord när de ska lägga till nya. Enligt hen studerar de även Nationalencyklopedin och Socialstyrelsen rekommenderade begreppsanvändning samt rådgör med berörda experter och expertgrupper.¹⁰ Enligt R2 försöker de väga samman olika perspektiv för att kunna ta beslut om de ska lägga till nya ämnesord, ändra ämnesord och i så fall hur de ska ändras. R4 uppger också att de vid hens institution utgår från Svenska ämnesord och Nationalencyklopedin när de bestämmer vilka ämnesord som ska användas.

¹⁰ Vad eller vilka dokument av Socialstyrelsen som studerades specificerades inte av respondenten.

6. Diskussion och slutsatser

Denna uppsats har genom att undersöka Kungliga biblioteket och fyra andra institutioner i Sverige utforskat administrering av kontrollerade vokabulär och konstruktion av ämnesord inom biblioteks- och informationsvetenskap med syftet att bidra med kunskap om hur inkluderande perspektiv tas tillvara i svenska kontrollerade vokabulär.

Det är tydligt att det finns en del frågetecken kring hur Svenska ämnesord administreras, det hade varit fruktsamt om dessa frågor kunde besvarats i en intervju. Samtidigt har en stor del av frågorna belysts genom undersökningen av Kungliga bibliotekets material med instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering samt intervjuer med andra institutioner i Sverige som arbetar med liknande material och möter samma typ av utmaningar. Det är inte heller enbart Svenska ämnesords administration av sitt kontrollerade vokabulär som är föremål för undersökning i uppsatsen även om den är den mest omfattande.

Nedan diskuteras uppsatsens analys tillsammans med tidigare forskning och valda teoretiska utgångspunkter. Diskussionen med slutsatser har delats upp i två större delar efter de olika frågeställningarna. Det första avsnittet berör ämnesord om etnicitet/nationalitet från Svenska ämnesord och det andra Kungliga bibliotekets instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering samt intervjuerna om administration av olika kontrollerade vokabulär i Sverige.

6.1. Inkluderande perspektiv i Svenska ämnesord

För att belysa hur Kungliga biblioteket behandlar den Andre i sitt kontrollerade vokabulär Svenska ämnesord har ämnesord om etnicitet/nationalitet studerats ur flera perspektiv. Enligt Deodato (2010) kan tre steg tillämpas för dekonstruktion, vilket tidigare diskuterats i teoriavsnitt. Steg ett blir i denna uppsats att identifiera vad som är i centrum och vad som marginaliseras i periferin. Steg två handlar om att vända på förhållandena, i detta fall genom att belysa hur det som marginaliserats skildras i kontrollerade vokabulär. Det sista och tredje steget handlar om att överskrida den binära logiken och inse att båda sidorna är beroende av varandra. Det görs här genom att söka olika perspektiv på vad som föranlett hur den Andre behandlas i kontrollerade vokabulär. (Deodato, 2010).

De som tillhör minoriteter eller olika etniska grupper inkluderas i Svenska ämnesord genom särskiljning. Till ämnesorden i Svenska ämnesord som berör minoriteter och etniska grupper finns fler varianter och fler särskiljande tilläggs. Det finns en inkonsekvens om vilka ämnesord som har särskiljande tilläggs och inte. De som enligt Kungliga biblioteket borde ha särskiljande

tillägg är de som kan blandas ihop med andra likadana ord, till exempel om det finns ett språk som heter likadant som etniciteten/nationaliteten. I Svenska ämnesord finns också särskiljande tillägg för att förklara att det är ”ett folk” det handlar om, kanske för att just dessa upplevs som okända för användarna. Vilka ämnesord som följs av särskiljande tillägg och många varianter, indikerar också något om vilka användare Svenska ämnesord har som målgrupp. Det finns alltså en stark västeuropeisk och amerikansk etnocentrering i systemet och det förutsätts att ämnesord om etniciteter nära västvärlden inte behöver förklaras, men mindre etniska grupper i Sydamerika och Afrika måste det.

I frågan om vilka ämnesord som finns som betecknar etnicitet/nationalitet, är det tydligt är många fler stater i västvärlden som har en beteckning för nationalitet och i resten av världen finns fler ämnesord för etnicitet. Enligt Svenska ämnesords riktlinjer måste ett nytt ämnesord kunna appliceras på någon resurs. Att det finns mer resurser i LIBRIS om Sverige och dess närhet är naturligt. Det finns många ämnesord för urfolk utanför västvärlden, som i sammanhanget kan betecknas den Andre. Dessa ord är också de med många varianter, flera av diskriminerande slag. Hur många ämnesord en viss världsdelen har om etniska grupper och nationaliteter kan säga något om hur de representeras och hur resurser som berör etnicitet/nationalitet indexeras. Endast 13 av Afrikas 55 nationaliteter har ett ämnesord men det finns 86 ämnesord för olika etniciteter från Afrika. Det är inte så enkelt som att konstatera att både etnicitet och nationalitet borde förekomma och användas i lika stor utsträckning bland ämnesorden utan det beror på hur ämnesorden har använts vid indexering. Det kan tänkas att personer med en viss etnicitet också identifierar sig med en nationalitet vilket ämnesord bör förekomma i större utsträckning, men eftersom Svenska ämnesord strävar efter att använda så specifika ämnesord som möjligt kan det också vara så att nationalitet inte prioriteras om resursen enligt indexeraren handlar mer om etnicitet. För att klargöra varför skillnaden är så stor mellan antalet nationaliteter och etniciteter som ämnesord skulle även de resurser som indexerats med ämnesorden behöva undersökas. Det kan vara så att det helt enkelt inte finns så många resurser som handlar om nationaliteter och därför inte så många ämnesord eftersom ämnesorden är dokumentbaserade och endast skapas om det finns en resurs att applicera dem på. Faktumet väcker dock en del frågor om Kungliga bibliotekets syn på den Andre. Den Andre ser ut att vara inkluderad i Svenska ämnesord, men särskiljs och reduceras till att bara beskrivas med etnicitet och inte (också) nationalitet.

Det finns ett antal geografiska ämnesord från Kungliga biblioteket, men då utbudet är begränsat får istället de andra geografiska ämnesorden läggas in som lokala entiteter. Det kan ses som en parallell till denna uppsats ämne, men ur ett kritiskt perspektiv ser detta ut att ge en ojämn tillgång och förteckning över geografisk tillhörighet. Vilka geografiska ämnesord som finns kan påverka vilka ämnesord som berör nationer som finns och hur de konstrueras. Det vore intressant att studera detta närmre i en annan kontext.

Det finns vaga instruktioner från Kungliga biblioteket om hur ämnesord om etnicitet ska indexeras, ”Använd ämnesord där kön eller etnisk tillhörighet

specificeras endast om personens kön eller etniska tillhörighet är en viktig aspekt av verkets ämne. Observera att nationalitet inte räknas som en etnisk tillhörighet vid tillämpning av denna regel". Det ska tas med om det anses vara "en viktig aspekt av verkets ämne" varför den enskilda indexerarens kunskaper, erfarenheter och (omedvetna) fördomar avgör hur olika grupper representeras. Det är inte helt tydligt i formuleringen, men det ser ut som att användandet av ämnesord om nationalitet inte prioriteras på samma sätt som ämnesord som berör etnicitet. Varför det inte gör det specificeras inte.

Det är några få ämnesord där benämningen den berörda etniska gruppen använder om sig själva, enligt Nationalencyklopedin, inte finns med som varken föredragen benämning eller variant. Majoriteten av dessa berör urfolk i Nordamerika. Vad det beror på är inte känt. Från undersökningen av Kungliga bibliotekets instruktioner förefaller det också vara otydligt hur ändringar ska göras och vem som egentligen har ansvaret för att resurser indexeras korrekt. I Kungliga bibliotekets nationella biblioteksstrategi står det att de svenska biblioteken ska motverka strukturell diskriminering. För att förhindra det är det viktigt att ha ett system där ämnesord och felaktiga benämningar fångas upp så att representationen av vissa grupper sker på ett uppdaterat sätt. Enligt Drabinski (2013) misslyckas ofta kunskapsorganisation med att indexera resurser om vissa sociala grupper på rätt sätt. De som drabbas är de som saknar politisk och social makt i samhället. Biblioteken har en maktposition då deras sätt att indexera resurser styr vilka resurser som hittas. När en resurs inte indexeras korrekt eller en etnisk grupp benämns felaktigt blir konsekvensen att resurser inte hittas eller är svårare att söka efter. Konsekvensen menar Drabinski (2013) blir att "[...] biased ideological stories continue to be 'told' by the organizational systems. As users interact with these structures to browse and retrieve materials, they inevitably learn negative stereotypes about race, gender, class, and other social identities" (s. 139). Samuelsson (2008), som forskat om indexering av feministisk forskning, påpekar att om den feministiska diskursen negligeras inom kunskapsorganisationen osynliggörs den, även om texter kring ämnet blir fler i antalet (s. 220). Likaså blir det fler resurser som berör marginaliserade grupper och om de inte indexeras på ett representativt sätt negligeras och osynliggörs de grupperna. Om ett ämne som det redan tidigare finns få resurser om, finns det heller inga ämnesord om det eftersom de i LIBRIS är dokumentbaserade. Det går också snabbare för den som indexerar att välja ett befintligt ämnesord än att föreslå ett nytt, vilket kan vara en anledning till att ämnesord inom vissa ämnen släpar efter även om det som Samuelsson (2008) säger skapas fler och fler resurser om det.

Det är alltså tydligt efter uppsatsens analys att den Andre särskiljs ur flera olika perspektiv i Svenska ämnesord. Ämnesord som berör etnicitet konstrueras från ett västerländskt perspektiv där vissa grupper som är geografiskt och kulturellt långt ifrån Sverige konstrueras annorlunda. Liksom i Hanssons (1999) undersökning av SAB-systemet ser det ut som den västerländska normen har en tyst närvaro i Svenska ämnesord, det icke normativa synliggörs i kontrast mot ett alternativ. En möjlig förklaring är att det förekommer långt fler resurser om Sverige och dess närhet, och frekvensen underlättar för Svenska ämnesords redaktion att vara konsekventa i skapandet av ämnesord som rör dem, till

skillnad mot nationaliteter och etniciteter som befinner sig längre från Sverige och inte förekommer i resurser lika ofta. De sista två stegen i Deodatos (2010) steg för dekonstruktion handlar om att vända på förhållandena så att det marginaliserade hamnar i centrum samt att överskrida den binära logiken, och inse att andra alternativ än de på förhand givna är lika möjliga. I denna uppsats har det varit att diskutera möjliga anledningar till hur och varför Svenska ämnesord är konstruerade och kodade på det sätt de är och hur framtida undersökningar av Svenska ämnesord skulle kunna utformas. Dessa förslag lyfts i avsnitt 4.1 Vidare forskning.

6.2. Utmaningar med kontrollerade vokabulär

I de olika undersökningarna av de i uppsatsen förekommande kontrollerade vokabulären lyftes flera olika utmaningar med bland annat administration och konstruktion av ämnesord och hur en kontrollerad vokabulär ska förvaltas över tid, samt hur den förhåller sig till andra kontrollerade vokabulär. Dessa utmaningar diskuteras nedan i tre olika teman.

6.2.1. Skillnader i teori och praktik

Efter undersökningen av Kungliga bibliotekets instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering och intervjuerna med fyra svenska institutioner som arbetar med svenska kontrollerade vokabulär visade det sig att det till stor del finns en samstämmig syn på administrationen av dem. Det skiljer sig dock en del i det praktiska arbetet med att till exempel lägga till, ändra och byta ut ämnesord. Undersökningen visar att Kungliga bibliotekets olika dokument har uppdaterats efter hand. Genom att ändra sitt tillvägagångssätt motverkar Kungliga biblioteket en statisk och föråldrad syn på till exempel grupper av människor, platser eller händelser. Det är dock omöjligt att avgöra vid vilka tidpunkter de olika materialen har uppdaterats och vad som uppdaterats. Därför har tidsaspekten i forskningsfrågan varit svårt att ge något säkert svar på mer än att de olika materialen skiljer sig åt en hel del och att det nyare materialet kan sägas vara det med de mest utförligaste instruktionerna. Det är tydligt att det finns en medvetenhet och en tanke bakom men att mycket av instruktionerna är tillkomna vid olika tillfällen och ger stort utrymme för subjektiv bedömning. Subjektiv bedömning vid ämnesordsindexering och administration av kontrollerade vokabulär är oundviklig. Däremot finns det en problematik i att säkerställa att arbetet görs så objektivt som möjligt, vilket har diskuterats av bland annat Howard och Knowlton (2018). De menar att resurser om grupper som i en västerländsk kontext marginaliseras och osynliggörs i bibliotekens system. Även Bates och Rowley (2011) diskuterar hur dominanta strukturer i samhället reproduceras i bibliotekens kataloger och exkluderar ”icke-dominanta” grupper. Vid all typ av kunskapsorganisation sätts stor tilltro till personalens kompetens och ansvar, det hade varit intressant att veta hur till exempel fortbildning och liknande ser ut hos till exempel Kungliga biblioteket

för att ge personalen verktyg till en så mångfacetterad kunskapsorganisation som möjligt. Det hade varit tydligare för dem som arbetar med ämnesordsindexering och administration av Svenska ämnesord om Kungliga biblioteket hade konsekventa instruktioner för arbetet. Det kan tyckas att kraven för en ny term borde vara samma som för ändring av en befintlig term, eftersom de båda hamnar i samma system, i Svenska ämnesord. Hur en resurs ämnesordsindexeras har en direkt påverkan hur sökbar och synlig den blir i systemen. Det är därför viktigt att kontinuerligt och aktivt arbeta och problematisera ämnet. Flera forskare, bland andra Drabinski (2013) och Buckland (2012), är överens om att det inte finns någon neutral ämnesordsindexering och därför är det viktigt att aktivt problematisera och diskutera hur det ska göras. Det är en diskussion som inte är helt synlig i Kungliga bibliotekets instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering. Det betyder dock inte att den inte finns. Som tidigare nämnts vore en närmare studie av Kungliga biblioteket och Svenska ämnesords redaktion önskvärd för att ytterligare ha möjligheten att diskutera dessa frågor.

Flera av de andra institutionerna berättade om olika sätt de arbetar på för att undvika en ensidig och alltför subjektiv påverkan på ämnesord och kontrollerade vokabulär. Alla var överens om att kontrollerade vokabulär och ämnesord måste kontinuerligt uppdateras, men åsikterna skiljde sig åt i till exempel hur snabbt man kan ändra på ett ämnesord och hur det praktiska arbetet med de kontrollerade vokabulären och ämnesorden genomfördes. Några arbetade med olika referens- och expertgrupper, andra med externa aktörer och en tredje institution arbetade kontinuerligt med att gå igenom vokabulären för att uppdatera ämnesorden. En av institutionerna hade veckomöten där det diskuterades ett ämnesord. En annan av institutionerna påpekade också vikten av att ha personer som arbetar med ämnesorden som är insatta i de ämnen som ämnesorden ska beskriva. Något som också blev tydligt var hur de olika kontrollerade vokabulären förhåller sig till varandra, vilket diskuteras mer i nästa avsnitt.

6.2.2.Kontrollerade vokabulärs beroende

Det visade sig i alla delar av uppsatsens undersökning att de olika kontrollerade vokabulären är beroende av varandra. Svenska ämnesord är direkt kopplat till LCSH, för varje föredragen term visas på id.kb.se även den föredragna termen i LCSH. Uppsatsen har visat att Svenska ämnesord ofta väljer liknande termer och särskiljande tilläggs, särskilt när det kommer till ämnesord med etniciteter/nationaliteter från Afrika, Nordamerika och Sydamerika. Flera andra av de kontrollerade vokabulär vars representanter intervjuades utgår i sin tur från Svenska ämnesord i ändringar och tillägg av ämnesord, även om de är egna vokabulär och ibland inför egna ämnesord och varianter. En annan av de institutionerna utgår från en annan internationell befintlig vokabulär. De olika kontrollerade vokabulären söker harmonisera med varandra, de är inte sina egna utan hänvisade att anpassa sig. Förutom för en av dem, så blir LCSH normerande för de kontrollerade vokabulären istället för att

lokalt självständigt arbete bedrivs. Det finns skillnader i de olika vokabulären idag, men gemensamt går de mot att likna varandra mer och mer.

Drabinski (2013) diskuterar problematiken när resurser indexeras ur en tilltänkt objektiv och neutral utgångspunkt, men att det alltid påverkas av ideologier. Detta blir problematiskt när flera av de kontrollerade vokabulären utgår, tar efter samt när representanter för dessa jämför dem med varandra. En ”neutral” utgångspunkt är omöjlig, val av ämnesord och hur de används vid indexering är delvis subjektivt, och påverkas av kulturella föreställningar och erfarenheter hos de som arbetar med kontrollerade vokabulär. LCSH är inte neutralt även om det är den mest omfattande kontrollerade vokabulären för ämnesord. Liksom hos andra kontrollerade vokabulär är det hos LCSH personer med egna kulturella föreställningar och erfarenheter som arbetar. Genom att förhålla sig kritiskt till andra kontrollerade vokabulär kan de som arbetar med dem arbeta med sitt eget förhållningssätt för administration av kontrollerade vokabulär och konstruktion av ämnesord.

6.2.3.Makten att administrera kontrollerade vokabulär

Språk, formuleringar och val av termer till ämnesord är en stor och viktigt del i kunskapsorganisation. Språket förändras över tid och ords betydelse förstås olika av olika personer i olika tider och sammanhang. Hjørland (1997) skriver att det måste finnas en viss relevans och kvalitet på ämnesorden, eftersom det står i direkt relation till vilken information som hämtas och hur effektivt det sker. Hur språkliga förändringar och val av ämnesord hanteras av institutioner som administrerar kontrollerade vokabulär skiljer sig åt. I uppsatsens inledning diskuterades hur ansvariga för kontrollerade vokabulär förhåller sig till diskriminerande ord, om de finns med och i så fall vilken plats de har i en kontrollerad vokabulär. Syftet med olika varianter av ämnesord är att om användare söker på ett ord som inte upplevs som korrekt, till exempel genom att vara diskriminerande, utdaterat eller liknande, hamnar ändå användaren i det ”korrekta” ämnesordet vilket kan ses som viktigt ur ett informativt och utbildande perspektiv. Skulle diskriminerande ord raderas helt ur kontrollerade vokabulär hade personer som inte har kännedom om de aktuella termerna inte fått några resultat alls, och genom det inte någon möjlighet att tillägna sig kunskap om ämnesordets benämning idag. Däremot finns det olika sätt att hantera diskriminerande ord i kontrollerade vokabulär. Det visade sig att företrädarna för de i uppsatsen berörda institutionerna har olika sätt att hantera diskriminerande termer. Vissa byter ut dem snabbt mot det som upplevs som den aktuella och korrekta termen idag, medan vissa undersöker om och hur en ändring ska genomföras under längre tid innan ett eventuellt byte sker. De ord som upplevs som diskriminerande finns sedan ofta kvar som variant, eller som se-referens. Detta problematiserades inte särskilt av institutionerna, endast en företrädare diskuterade olika sätt att diskutera och visa hur de såg på vissa ord. Drabinski (2013) menar att språk, identitet och struktur alltid är i rörelse och att institutioners kunskapsorganisation måste ta hänsyn till detta. Kontrollerade

vokabulär bör vara anpassade till att språk förändras. Svenska ämnesord är ett smalt system, antingen är ett ord en föredragen benämning eller en variant. Det går att lägga till en anmärkning om ändring till exempel, men i övrigt är det inte möjligt att kontextualisera benämningar i systemet. En av institutionerna diskuterade i intervjun en potentiell lösning att till exempel förtydliga och märka ett ord som en historisk term eller en återtagen term. Det som är gemensamt och ofrånkomligt är dock att det bygger mycket på subjektiva bedömningar av dem som administrerar de kontrollerade vokabulären. Någon måste bedöma en term som historisk eller återtagen, vilket kanske inte alltid är givet. Buckland (2012) hävdar att all metadata som skapas kommer ifrån olika kulturella kontexter, och även om bibliotekarierna är medvetna sker mycket omedvetet. De som administrerar de kontrollerade vokabulären visar till stor del en medvetenhet om problematiken och förhåller sig kritiskt till sin egen bias och arbetar tillsammans med referensgrupper, experter och nätverk för att få en mångfacetterad bild av uppdateringar och nya ämnesord.

Omfattningen på de kontrollerade vokabulären spelar också in, det är lättare att administrera och ha en överblick över till exempel en mindre tesaurus eller ämnesordslista än Svenska ämnesord. Det är svårare att uppdatera en stor och omfattande vokabulär (Buckland, 2012). Det vore ett omfattande arbete, kanske omöjligt, att lägga till och administrera olika typer av varianter (historisk term, etc.) i Svenska ämnesord eftersom det redan innehåller så många ämnesord. Det blir därför intressant att se hur QUEERLIT, som ny kontrollerad vokabulär, kommer konstrueras och administreras.

Att administrera kontrollerade vokabulär kräver ett kontinuerligt arbete enligt alla medverkande respondenter. Även Hjørland (1997) tycker att systemen måste uppdateras kontinuerligt och att de ofta släpar efter med tanke på den snabba tekniska utvecklingen. Detta är också en fråga för Svenska ämnesord, som fortfarande använder variant - föredragen benämning istället för variant - alternativ benämning på vissa ämnesord. Den tekniska utvecklingen bör kunna göra det möjligt att uppdatera eftersom det fungerar i andra kontrollerade vokabulär som LCSH och ALLFO. Att använda ordet alternativ benämning istället för föredragen benämning kommunicerar en mer inkluderande bild till användarna. Långsamheten i de undersökta systemen som Hjørland (1997) refererar till kan också kännas igen i arbetet med att byta ut och ändra ämnesord, i vissa fall tar det flera år innan ett ämnesord byts ut.

Det som slutligen är en ständig utmaning att förhålla sig till för dem som arbetar med kontrollerade vokabulär är att ämnesordslistorna och tesaurusarna aldrig blir färdiga. De kräver en ständig administration och uppdatering. Enligt Kungliga biblioteket vill de att "Ämnesordslistan ska vara stabil, och därför bör man inte i onödan ändra på kontrollerade ämnesord. Dock bör föråldrade termer bytas ut" (Kungliga biblioteket, *Metadatabyrån, Principer för konstruktion*, u.å). Buckland (2012) tycker att det säger emot sig självt att vilja ha stabila effektiva kunskapsorganisationssystem men med språkligt "korrekta" uttryck vilka ändras kontinuerligt och förstås olika i olika kulturella kontexter och tider. Drabinski (2013) resonerar liknande och hävdar att ur ett queerteoretiskt perspektiv är språk och uttryck alltid i rörelse. Det behövs nya

sätt att se på systemen, de blir aldrig färdiga eller fullständiga. Drabinski (2013) menar också att det är nödvändigt att försöka hitta nya vägar till hur marginaliserade i samhället kan inkluderas, och att hänsyn måste tas till både etiska och politiska perspektiv för att synliggöra alla genom kunskapsorganisation. Även om Kungliga biblioteket vänder sig emot att ”i onödan ändra på kontrollerade ämnesord”, har de ett ansvar som nationellt bibliotek att finnas till för alla, vilka de själva specifikt uttrycker i förslag på nationell strategi (Fichtelius et al., 2019, s. 1). Därför måste de se till att deras ämnesord är aktuella och inkluderar alla i samhället.

7. Avslutning

I detta kapitels första del ges förslag på hur uppsatsens ämne vidare skulle kunna studeras i framtida projekt. I kapitlets andra avsnitt ges en sammanfattning av uppsatsen.

7.1. Vidare forskning

För vidare forskning där denna uppsats avslutas ges många olika ämnen och vägar att gå. I stora drag är det Svenska ämnesord, kontrollerade vokabulär, inkluderande perspektiv och hantering av språkliga förändringar i kunskapsorganisation som har behandlats. Mer specifikt vore det intressant att undersöka Svenska ämnesord utifrån andra perspektiv, till exempel Svenska ämnesords tekniska uppbyggnad. En väg att gå skulle kunna vara att intervjua Svenska ämnesords systemtekniker och analysera systemets kodning gentemot andra kontrollerade vokabulär. Det vore också intressant att studera hur ämnesorden överförs till de svenska bibliotekens olika system eftersom det verkar förkomma vissa hinder där som gör att det till exempel inte går att koda varianter för alternativ benämning istället för föredragen benämning, vilket inte verkar vara fallet i andra jämförbara system.

Ytterligare en möjlig ingång för vidare forskning är att kombinera studier av vokabulär och ämnesord med studier av indexering, till exempel genom att studera sambandet mellan vilka ämnesord som används i indexering för vissa resurser. Hur ser sambandet ut exempelvis mellan användningen av geografiska ämnesord och vissa etniciteter? Många etniciteter har inte en tydlig geografisk plats på samma sätt som nationaliteter, kanske har behovet varit större av att använda den etniska gruppen som ämnesord istället. Forskning inom det fältet skulle kunna ge svar på hur och varför uppbyggnaden av ämnesord i olika kontrollerade vokabulär ser ut som den gör.

Slutligen vore det intressant att forska djupare i Svenska ämnesord, och kanske även andra kontrollerade vokabulär, beroende av LCSH. Det finns möjlighet att undersöka om det är en medveten strategi eller en slump. Det är av intresse att veta hur och i vilken utsträckning kontrollerade vokabulär är beroende av varandra.

7.2. Sammanfattning

I denna uppsats har kontrollerade vokabulär och ämnesord undersökts. Genom att ha studerat ämnesord och hur de är uppbyggda, instruerande material om ämnesordsindexering och ämnesord samt intervjuat de som arbetar med dem, har kontrollerade vokabulär kunnat belysas från olika håll. Syftet är att bidra med kunskap om och i så fall hur inkluderande perspektiv tas tillvara i svenska kontrollerade vokabulär. För att undersöka detta formulerades fyra frågor;

1. Hur och i vilken utsträckning representeras etnicitet och nationalitet i Svenska ämnesord och hur är dessa ämnesord konstruerade?
2. Vad kännetecknar Kungliga bibliotekets instruktioner för ämnesord och ämnesordsindexering och har de förändrats över tid, i så fall hur?
3. Hur administrerar institutioner sina kontrollerade vokabulär och hur konstrueras dess ämnesord?
4. Hur hanterar institutioner språkliga förändringar i sina kontrollerade vokabulär?

Den första frågan undersöktes med utgångspunkt i själva ämnesorden i Svenska ämnesord. De tre andra genom att undersöka Kungliga bibliotekets instruktioner för ämnesordsindexering och ämnesord samt genom att intervjua fyra personer som arbetar med olika svenska kontrollerade vokabulär och ämnesord.

I analysen av Svenska ämnesord har ämnesord som berör etnicitet/nationalitet studerats genom Derridas teorier om dekonstruktion för att belysa hur olika ämnesord konstrueras. Undersökningen visade att den Andre ofta särskiljs även då den inkluderas. Svenska ämnesord har ett etnocentriskt perspektiv och utgår från västvärlden, ämnesord som berör etniska grupper från andra delar av världen konstrueras på ett annorlunda sätt. Till exempel finns fler varianter till de ämnesorden och i större utsträckning förklarande tillägg (särskiljande tillägg). De diskriminerande ord som existerar i Svenska ämnesord återfinns till största del i varianter, vilket gör dem sökbara men visar att de som arbetar med Svenska ämnesord strävar efter att skapa och upprätthålla ett system med inkluderande benämningar.

Kungliga bibliotekets olika material om ämnesordsindexering och ämnesord visade på en utveckling från det första underlaget mot en mer inkluderande syn där det gavs möjlighet att nyansera valet av termer till ämnesord och varianter. Många av instruktionerna i de tre olika materialen var samma, men vissa formuleringar hade ändrats genom åren. Det fanns en viss inkonsekvens i materialet, där det till exempel skiljde sig åt hur ämnesord skulle konstrueras om det handlade om nya ämnesord eller om det handlade om ändringar av befintliga ämnesord. Mycket ansvar ges till den enskilde bibliotekarien som arbetar med kunskapsorganisation, vilket är oundvikligt men också problematiskt då all indexering, konstruktion och tillämpning av ämnesord inte sker i en neutral kontext. Det framkommer inte i Kungliga bibliotekets material hur de arbetar med de frågorna.

De olika institutioner som administrerar kontrollerade vokabulär och som intervjuades i uppsatsen företrädde en relativt likartad syn på kontrollerade vokabulär, vad som krävs för att uppdatera och administrera dem och hur språkliga förändringar bör hanteras, även om deras praktiska arbetssätt skiljde sig åt. Uppsatsen har visat att Kungliga biblioteket och företrädare för de andra institutionerna som intervjuats är medvetna om problematiken kring språkets och samhällets snabba förändringar kontra stabila vokabulär och ämnesord. De

hade alla olika sätt att hantera frågorna om inkludering, där vissa i högre grad prioriterade stabilitet och noga genomtänkta förändringar och andra var mer måna om att ligga i framkant genom att spegla samhällets eller vissa gruppers termer och uttryck i sina vokabulär. Det visade sig också att flera av de olika institutionernas kontrollerade vokabulär refererar till samma utgångspunkter i sitt arbete, det vill säga Svenska ämnesord, som i sin tur utgår från LCSH. Det gör att LCSH blir normerande och vokabulären allt mer liknar varandra istället för att göra självständiga avvägningar.

Framförallt har undersökningen visat att det krävs mycket arbete och tid för att inkludera olika grupper i kontrollerade vokabulär på ett respektfullt sätt. Tid verkar tyvärr ibland vara en bristvara bland de intervjuade och även om ambitionen finns räcker tiden inte alltid till för att arbeta med vokabulären på det sätt som önskas. Arbete och kunskapsutbyte med externa grupper upplevs som viktigt för att nyansera bilden av ämnesords konstruktion och innebörd. Med stöd i uppsatsens teoretiska referensram argumenteras för att arbetet med kontrollerade vokabulär måste förena långsiktighet och stabilitet med språkets föränderlighet.

Referenser

Andersen, J. (2021). Grammar and social action: two schools of thought in knowledge organization research. *Journal of Documentation* 77(4). 990-1002. doi: 10.1108/JD-11-2020-0191.

Bates, J., & Rowley, J. (2011). Social reproduction and exclusion in subject indexing: A comparison of public library OPACs and LibraryThing folksonomy. *Journal of documentation* 67(3). 431-448. doi: 10.1108/00220411111124532.

Bergemar, J., & Golub, K. (2020). Subject Indexing: The Challenge of LGBTQI Literature. *DHN 2020: Digital Humanities in the Nordic Countries: Proceedings of the Digital Humanities in the Nordic Countries 5th Conference, Riga, Latvia, October 21-23, 2020 / (eds.) Sanita Reinsone, Inguna Skadiņa, Anda Baklāne, Jānis Daugavietis*. Hämtad 2020-05-31 från <http://lnu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1441691&dswid=2019>

Berman, S. (1971). *Prejudices and Antipathies: A Tract on the LC Subject Heads Concerning People*. Metuchen, N. J.

Brown, S. (2022). Same Difference: Identity and Diversity in Linked Open Cultural Data. *International Journal of Humanities and Arts Computing*, 16(1), 1–16. doi: 10.3366/ijhac.2022.0273.

Bryman, A. (2016). *Social research methods*. (Fifth edition). Oxford: Oxford University Press.

Buckland, M., K. (2012). Obsolescence in subject description. *Journal of documentation* 68(2). 154-161. doi: 10.1108/00220411211209168.

Burroughs, J. M., & Major, C. (2008). Government goldmine: American indian materials in government documents. *Collection Building*, 27(2), 52-55. doi: 10.1108/01604950810870191.

Chiasson, M. & Davidson, E. (2011). Reconsidering deconstruction in information systems research. *European Journal of Information Systems* 2012(21), 192-206. doi:10.1057/ejis.2011.55.

Deodato, J. (2010). Deconstructing the Library with Jacques Derrida: Creating Space for the "Other" in Bibliographic Description and Classification. I G.J. Leckie, L.M. Given & J. Buschman (Red.), *Critical theory for library and information science: exploring the social from across the disciplines*. (s. 75–87). Santa Barbara, Calif.: Libraries Unlimited.

Derrida, J. (2001 [1978]). *Writing and Difference*. ([New ed.]) London: Routledge.

Dextre Clarke, S. G., & Lei Zheng, M. (2012). From ISO 2788 to ISO 25964: the evolution of thesaurus standards towards interoperability and data modeling. *Information Standards Quarterly* 24(1), 20-26. doi: 10.3789/isqv24n1.2012.04

Drabinski, Emily. (2013). Queering the catalog: Queer theory and the politics of correction. *Library Quarterly* 83(2) 94-111. doi: 10.1086/669547.

Fichtelius, E., Persson, C. & Enarson, E. (2019). *Demokratins skattkammare: förslag till en nationell biblioteksstrategi*. [Stockholm]: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.

Finto. (u.å). ALLFO - Allmän finländsk ontologi. <https://finto.fi/yso/sv/>

Folkesson, I., & März, K. (2006). *Marginaliserad kunskap? : En kritisk studie av representationen av genusvetenskaplig litteratur i klassifikationssystem och ämnesordslistor*. [Magisteruppsats, University of Borås/Swedish School of Library and Information Science (SSLIS)]. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-18367> (Hämtad 2021-11-11).

Fox, M. J., & Reece, A. (2013). The Impossible Decision: Social Tagging and Derrida's Deconstructed Hospitality. *Knowledge Organization*. 40(3), 260-265.

Fredriksson, A.-C. (2018). *Exkludering eller inkludering? En kritisk studie av svenska ämnesord i Libris ur ett intersektionellt perspektiv*. [Kandidatuppsats, University of Borås/Swedish School of Library and Information Science (SSLIS)]. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-13856> (Hämtad 2021-11-11).

Göteborgs universitet. (10 februari 2021). *Databasen QUEERLIT*. <https://www.gu.se/forskning/databasen-queerlit> (Hämtad 2021-08-13).

Göteborgs universitet. (u.å). *KvinnSam - nationellt bibliotek för genusforskning*. <http://www2.ub.gu.se/kvinn/> (Hämtad 2021-08-13).

Hansson, J. (1999). *Klassifikation, bibliotek och samhälle : en kritisk hermeneutisk studie av 'Klassifikationssystem för svenska bibliotek'*. Borås: Valfrid.

Hjørland, B. (1997). *Information Seeking and Subject Representation: An Activity-Theoretical Approach to Information Science*. Greenwood Press.

Homosaurus. (u.å). Homosaurus Vocabulary Site. <https://homosaurus.org> .

Howard, S. A., & Knowlton, S. A. (2018). Browsing through bias: The library of congress classification and subject headings for african american studies and LGBTQIA studies. *Library Trends*, 67(1), 74-88. doi: 10.1353/lib.2018.0026.

Karolinska Institutet. (u.å). *Vad är nyttan med MeSH-termer*. <https://mesh.kib.ki.se/info/vad-ar-nyttan-med-mesh-termer> (Hämtad 2021-10-13).

Kungliga biblioteket. (u.å). *id.kb.se*. <https://id.kb.se>

Kungliga biblioteket. (u.å). *Metadatabyrån*. <https://metadatabyran.kb.se>.

Kungliga biblioteket. (10 november 2020). *Nu lanserar vi Metadatabyrån*. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2020-11-10-nu-lanserar-vi-metadatabyran.html> (Hämtad 2021-10-12)

Kungliga biblioteket. (u.å). *Ordlista och definitioner*. <https://metadatabyran.kb.se/amnesord-och-genre-form/svenska-amnesord/ordlista-och-definitioner> (Hämtad 2021-10-12).

Kungliga biblioteket. (u.å). *Principer för konstruktion*. <https://metadatabyran.kb.se/amnesord-och-genre-form/svenska-amnesord/principer-for-konstruktion> (Hämtad 2021-11-11).

Kungliga biblioteket. (u.å). *Principer för ämnesordsindexering*. <https://metadatabyran.kb.se/amnesord-och-genre-form/svenska-amnesord/principer-for-amnesordsindexering> (Hämtad 2021-11-11)

Kungliga biblioteket. (u.å). *Tesaurus för grafiskt material*. <https://metadatabyran.kb.se/amnesord-och-genre-form/tesaurus-for-grafiskt-material> (Hämtad 2021-10-13).

Kungliga biblioteket via id.kb.se. (u.å) Romer. <https://id.kb.se/term/sao/Romer> (Hämtad 2022-04-28).

Library of Congress. (u.å). *Library of Congress Subject Headings*. <https://id.loc.gov/authorities/subjects.html>

Library of Congress via LCSH (u.å). Romanies. <http://id.loc.gov/authorities/subjects/sh85058109> (Hämtad 2022-04-28).

Lopes, M. I., & Beall, J. (1999). Principles underlying subject heading languages (SHLs). Saur.

Murphy, H., & Rafferty, P. (2015). Is there nothing outside the tags? Towards a poststructuralist analysis of social tagging. *Journal of Documentation*, 71(3), 477-502. doi: 10.1108/JD-02-2013-0026.

Nationalbiblioteket via Finto. (u.å) Romer. <http://www.yso.fi/onto/yso/p3230> (Hämtad 2022-04-28).

Nationalencyklopedin. (u.å). Diskriminering. (Hämtad 2022-05-11).

- Nationalencyklopedin. (u.å). Etnicitet. (Hämtad 2021-07-09).
- Nationalencyklopedin. (u.å). Intersektionalitet. (Hämtad 2021-10-12).
- Nationalencyklopedin. (u.å). Länkade data. (Hämtad 2022-04-28).
- Nationalencyklopedin. (u.å). Nedsättande. (Hämtad 2022-05-12).
- Nationalencyklopedin. (u.å). Norm. (Hämtad 2022-05-12).
- Rowley, J.E. & Hartley, R.J. (2008). *Organizing knowledge: an introduction to managing access to information*. (4. ed.) Aldershot: Ashgate.
- Samuelsson, J. (2008). *På väg från ingenstans: kritik och emancipation av kunskapsorganisation för feministisk forskning*. Diss. Umeå : Umeå universitet, 2008. Umeå.
- SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. Kulturdepartementet. <http://rkrattsbaser.gov.se/sfst?bet=2013:801>
- Svenska akademien. (2022). Svenska akademiens ordböcker. <https://svenska.se/om/om-ordbockerna/>
- Svenska barnboksinstitutet. (u.å). *Om Sbi*. <https://www.barnboksinstitutet.se/om-sbi/> (Hämtad 2021-08-13).
- Svenska barnboksinstitutet. (u.å). *Barnämnesordslistan*. <https://www.barnboksinstitutet.se/bibliotek/barnamnesordslistan/> (Hämtad 2022-05-01).
- Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed*. <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html> (Hämtad 2021-10-15).
- W3C. (2012) *Introduction to SKOS*. <https://www.w3.org/2004/02/skos/intro> (Hämtad 2021-08-13).
- W3C. (2009) *SKOS Simple Knowledge Organization System Namespace Document*. <https://www.w3.org/TR/skos-reference/> (Hämtad 2021-08-13).
- Zhang, Y. & Wildemuth, B., M. (2017) Content Analysis. I B.M. Wildemuth (Red.), *Applications of social research methods to questions in information and library science*. (2 uppl., s. 307–317). Santa Barbara, California: Libraries Unlimited, an imprint of ABC-CLIO, LLC.

Bilaga 1 - Intervjuer

Samtycke

Samtliga fyra respondenter gav sin tillåtelse att spela in telefonsamtalet för att intervjuaren skulle kunna transkribera intervjun. Dokument med påskrift kan fås av uppsatsens författare på begäran.

Intervjuer

Intervju 1. Genomförd via telefon 2021-05-31. (Benämns i uppsatsen som R1).

Intervju 2. Genomförd via telefon 2021-06-04. (Benämns i uppsatsen som R2).

Intervju 3. Genomförd via telefon 2021-06-14. (Benämns i uppsatsen som R3).

Intervju 4. Genomförd via telefon 2021-06-16. (Benämns i uppsatsen som R4).

Följande information gavs till samtliga respondenter vid intervjuernas start:

Jag studerar masterprogrammet i biblioteks- och informationsvetenskap vid Högskolan i Borås och ämnet för min masteruppsats är administration av kontrollerade vokabulär. Det jag framför allt har utgått ifrån är Svenska ämnesord. Jag har gått igenom hela listan för att hitta ämnesord som beskriver människors etnicitet, hudfärg och sexuella läggning och det jag har reagerat på och det som har fått mig att vilja undersöka ämnet vidare är till exempel i ämnesordet Romer så anges ordet Zigenare som föredragen benämning. Till exempel i finska motsvarigheten ALLFO eller LCSH är ordet Zigenare istället en alternativ benämning. Det finns flera liknande fall med diskriminerande ord på till exempel folkgrupper. Ur ett kritiskt perspektiv vill jag undersöka hur föräldrade och diskriminerande termer hanteras i kontrollerade vokabulär och diskutera hur man kan hantera svårigheter med att ha hög sökbarhet samtidigt som man vill undvika att använda diskriminerande ord.

Frågeställningar till intervjuerna

Till alla intervjuer förbereddes ett antal frågeställningar som användes som grund. Specifika frågor och följdfrågor varierade sedan från intervju till intervju beroende på var och med vilket material personen som intervjuades arbetade samt vad som sades i intervjun. Nedan presenteras de frågeställningar som användes som utgångspunkt för intervjuerna.

Hur tänker ni kring användandet av diskriminerande ord för att öka sökbarheten?

I de sammanhang när jag har läst om kontrollerade vokabulär har jag upplevt att det mest finns planer om hur man lägger till ord, till exempel genom att folk får lägga till själva eller ge förslag, men inte nånting

kring hur ord till exempel tas bort eller ändras. Har ni pratat något om det?

Vilka sätt finns det att lägga till nya ämnesord?

Vad kommer ni att använda som facit för vad som är den korrekta benämningen på ett ord? Hur bestämmer ni om ni ska ändra eller inte?

Brukar ni ändra mycket eller är det främst om ni upptäcker något?

Om ni ändrar något, finns det kvar då, dokumenterar ni ändringen?

Har ni kontakt med referensgrupper eller expertgrupper i det här arbetet?

Använder ni både kontrollerade ämnesord och fristående ämnesord?

Angående administreringen av ert kontrollerade vokabulär, finns det någon långsiktig plan på hur ni går tillväga?

Vad tror du att nyckeln är till att en tesaurus eller en ämnesordslista inte ska bli utdaterad direkt?